SKAS

2 • 2006

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA • SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS 2006

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan lyhyitä artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan CD-romilla tai sähköpostilla (liitetiedostoina) Microsoft Word- tai rtf -muodossa tallennettuina ja ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alla 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Kuvat (viivapiirrokset, mustavalkokuvat, värikuvat ja diat) lähetetään joko alkuperäisinä, jolloin ne palautetaan kirjoittajalle lehden ilmestymisen jälkeen, tai digitaalisina CD-romilla. Yksittäisiä kuvia voi lähettää sähköpostilla liitetiedostoina vain erikseen sovittaessa. Mustavalkoiset viivapiirrokset lähetetään GIF-muodossa ja valokuvat JPEG-muodossa. Kuvien tarkkuuden on oltava 300 pistettä tuumalle (dpi).

Lehden sähköpostiosoite on **skas.lehti@netti.fi**. Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:
Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20024 Turun yliopisto

Päätoimittaja:
Georg Haggrén
Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo , puh. 040-771 5640
georg.haggren@jippii.fi

Taitto:
Eva Ahl
Vironkatu 8 B 34, 00170 Helsinki, puh. 040-5843470
eva.ahl@helsinki.fi

Toimituskunta:
Henrik Jansson, puh. 040-5713514, henrik.jansson@helsinki.fi
Hannele Lehtonen, puh. 0400-537670, hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi
Mia Lempiäinen, puh. 0400-539279, mialem@utu.fi
Terhi Mikkola, puh. 050-5822526, terhi.mikkola@helsinki.fi
Marianna Niukkanen, puh. 040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen, puh. 050-576 6187, justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen, puh. 040-5799974, tratilainen@yahoo.com
Hanna-Leena Salminen, puh. 050-5845222, hanna-leena.salminen@utu.fi

Kannen suunnittelu: Mikael Manninen
Kannen ja seuran logo (suunnittelu Markus Kivistö): Luusta valmistettu sakkinappula Kuusiston linnasta. (Museovirasto)
Abstraktien kielentarkastus: Rodger Juntunen

Sisällys SKAS 2/2006

Pääkirjoitus
Georg Haggrén.....1

Tutkimusta
V.-P. Suhonen.....3
Suomen linnoista vuosien 1363-1399 asiakirjalähteissä käytetyt nimitykset
Ilana Rimón.....10
Nahkafragmentti kohtaa voudintilit - Välähdyksiä Porvoon seudun 1500-luvun nahkataloudesta arkeologisten ja historiallisten lähteiden pohjalta.

Kirkkoseminaari (I)
Ville Laakso.....23
Itäsuomalaisen kirkkoarkeologian vaiheita ja tulevaisuudennäkymiä
Jouni Taivainen.....30
Keväällä varhaiskristillinen nuortui – Pienen vehmaalaisen kirkon jäännös 1500-luvun lopulta
Tiina Jäkärä.....39
Aikakausien rajalla – Liedon Ristinpellon hautausmaa

Jäsenistölle
Eva Ahl.....45
I kyrkor – på höggravfält

Kirja-arvostelu
Knut Drake.....50
Kristinuskon tie Suomeen

Odotettuakin ajankohtaisempi kirkkoarkeologia

Maanantaina 29. toukokuuta heräsimme dramaattisiin uutisiin. Porvoon keskiaikainen kivikirkko oli tulessa, ja aamuvirkut saivat tosi-tv:n henkeen seurata pelastustöitä suorana lähetyksenä. Pian voitiin alkaa huokaista helpotuksesta. Palokunta onnistui tehtävässään kiitettävästi ja Tyrvään kirkon palon kaltainen katastrofi onnistuttiin estämään. Kirkon sisätilat säilyivät suorastaan hämmästyttävän pienin vaurioin. Myös poliisi toimi ripeästi: palo saatiin nopeasti osoitetuksi tuhopoltoksi ja tekijät kiinni.

Porvoon kirkko on merkittävimpiä keskiaikaisia kivikirkkojamme; tänä päivänä se on hiippakunnan keskus ja tuomiokirkko. Museoviranomaisten on vuoro yrittää tehdä parhaansa. Työtä helpottaa se, että seurakunta pestasi välittömästi konservaattorin kirkon kunnostustyöhön. Myös arkeologille ja erityisesti rakennusarkeologille olisi tarvetta. Aiempina vuosikymmeninä tehdyt tutkimukset ja dokumentoinnit ovat nyt arvossaan. Niiden riittävyys punnitaan. Kirkosta ei ole koskaan tehty mittapiirroksia kivi kiveltä. Osasta tutkimuksia löytyy hyvät raportit Museoviraston rakennushistorian osaston arkistosta, osasta ei. Puutteita löytyy, mutta on syytä katsoa tulevaisuuteen, vaatia huolellista dokumentointia ja huolehtia siitä, että restauroinnissa myös arkeologian tarve otetaan huomioon.

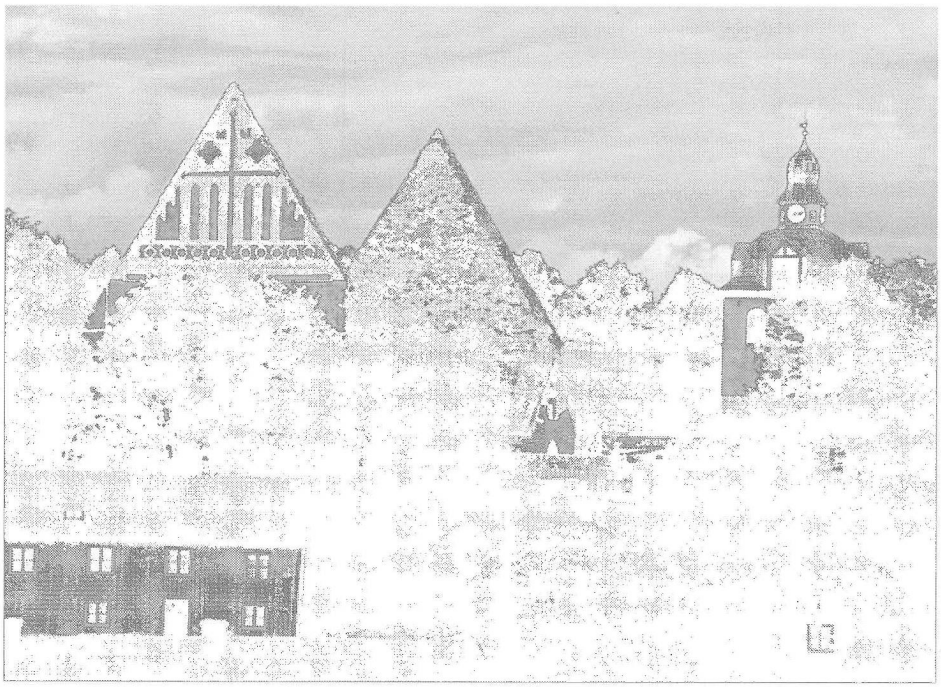

Porvoon kirkko 5.6.2006. Georg Haggrén.

Kirkon muurien dokumentointiin on nyt hyvät mahdollisuudet. Paljon uutta tietoa on tavoitettavissa, esitettyjä hypoteeseja joko varmennettavissa tai kumottavissa. Markus Hiekkanen on esimerkiksi todennut, että kirkon länsipäädyn rakenteissa saattaisi olla erotettavissa useampia rakennusvaiheita. Nyt asiaa voisi selvittää. Restaurointityöt eivät ehkä vaikuta kirkon sisä- tai ulkopuolen maakerroksiin, mutta holvien päältä saattaa löytyä tutkittavaa myös tavalliselle arkeologille.

Joulukuussa 2005 SKAS järjesti yhdessä Tampereen museoiden kanssa Wapriikissa kirkkoarkeologisen seminaarin. Siellä käsiteltiin sekä kirkkoarkeologian yleistä tilaa että yksittäisiä kohteita. Osa esitelmistä julkaistaan tässä numerossa, osa ilmestyy myöhemmin tänä vuonna. Seminaarissa käsiteltiin tutkimuksen ongelmia ja sivuttiin dokumentoinnin puutteita. Museovirasto on jo ehtinyt terästää ohjeistustaan kirkkoarkeologisissa kohteissa. Todellinen koetinkivi on edessä Porvoossa: kuuluisiko se jo kirkkoarkeologian valoisaan tulevaisuuteen?

Georg Haggrén

Suomen linnoista vuosien 1363–1399 asiakirjalähteissä käytetyt nimitykset

V.-P. Suhonen

Abstract

Medieval archival sources used several different terms for castles. Theoretically, a certain term might reveal something about the structure of the castle referred to in the source. A thorough analysis of the late 14th-century archival sources, however, shows that such conclusions are uncertain. Stereotyped terms have often been used without any particular significance.

Johdanto

Erityyppisistä linnoista käytettiin omia spesifisiä nimityksiä jo keskiajalla[1]. Asiakirjojen perusteella voidaan parhaissa tapauksissa esittää tietyin varauksin jopa oletuksia siitä millainen linna on ollut lähteen kirjoitusajankohtana. Suomen keskiajan voimakkain linnanrakennusperiodi näyttää sijoittuneen kuningas Albrekt Mecklenburgilaisen ajalle noin vuosiin 1363–1399[2]. Arkeologisten tutkimusten perusteella on ilmeistä, että periodin kuluessa on rakennettu varsin erilaisia ja toisistaan poikkeavia linnoja. On siis syytä kysyä mitä seikkoja ajanjakson asiakirjojen linnanimitysten läpikäyminen nostaa esille?

1300-luvun lopun linnaluettelot

Nykypäivän tietämyksen valossa on mielenkiintoista tarkastella sitä, onko 1300-luvun lopulla tehty ero isojen kivilinnojen ja pienten puulinnojen välille. Tutkimusaiheen kannalta erityisen merkittäviä ovat lähteet, joissa luetellaan samalla kertaa useita Suomen linnoja. Tällaisia "linnaluetteloita" on säilynyt 1300-luvun lopulta vain neljä.

Kuningas Albrekt Mecklenburgilainen antoi vuonna 1371 valtaneuvostolle seuraavat linnat: "*Stockholms hwss oc Abohws oc Axawald i Wästergötland med thom landum oc landzskapum, som the hwss inneliggia*". Bo Jonssonille ja valtaneuvostolle osoitettiin lisäksi "*Wiborgh, Tawestahwss oc Borgholmahwss med then landom, som thön i liggia*".[3] Hus-nimitys tulee Ruotsissa linnojen yhteydessä käyttöön 1300-luvun alussa[4]. Hus-sanan on usein arveltu tarkoittavan kivestä muurattua linnaa[5]. Näin ei kuitenkaan todellisuudessa aina ole, ja kyseessä voi yhtä hyvin olla myös puulinna[6]. Huomionarvoista on myös se, että jo 1200-luvun lopulla kivestä muurattu Viipurin linna on jätetty ilman hus-määritystä[7]. Hus-nimen puuttuminen saattaa olla joko keskiaikaisen kirjurin tai lähteen kopioitsijan tekemä virhe.

Bo Jonssonin (Grip) vuonna 1384 laatimassa testamentissa mainitaan "*Åbo huus, Wijborgz huus, Rassbårgz huus, Taffwasta huus och Crysseborgh.*"[8] Crysseborgin eli Korsholman esiintyminen ilman hus-määritystä on kiintoisaa sitä taustaa vasten, että viidestä testamentissa mainitusta Suomen linnasta ainoastaan sitä on ollut tapana pitää puulinnana. Korsholmalla ei kuitenkaan ole koskaan suoritettu

laajamittaisia arkeologisia tutkimuksia. Hus-nimen puuttuminen saattaa jälleen olla joko keskiaikaisen kirjurin tai lähteen kopioitsijan tekemä virhe. Kaiken lisäksi totuuden nimissä on myönnettävä, ettemme tiedä myöskään sitä, onko Raasepori ollut kivilinna vuonna 1384[9].

Vuodelta 1388 säilynyt luettelo Suomen linnoista vahvistaa terminologian käytön horjuvuuden. Kun Bo Jonssonin testamentin toimeenpanijat luovuttivat 22.3.1388 Dalaborgissa kuningatar Margaretalle suuren osan Bo Jonssonin panttilinnoista, mainitaan laaditussa asiakirjassa *"thet fæstæ Aabohws meth thæs føgheti tel liggælsæ, Tavistehws meth thæs føgheti tel liggælsæ, Raseborgh meth Nilandæ ogh thæs føgheti tel liggelsæ, Castelleholms hws i Alandæ meth Alandæ ogh thæs føcheti tel liggelsæ, Krytzeborgh meth thæs føcheti tel liggælsæ"*. Samassa luovutusasiakirjassa määrätään myös, että *"Ogh the fornefndæ fæstær ogh hws, Nykøpingh ogh Wiburgh, skulæ wæræ wor fruwe, drotning Margretes fornefnds, ogh hennæs hielperæs obnæ slot ogh hws tel al henne nøeth"*.[10]

Krytzeborg on Dalaborgin sopimuksessa edelleen ilman hus-määritystä. Toisaalta Raasepori on nyt menettänyt oman hus-nimensä, vaikka on täysin selvää, etteivät linnan rakenteet ole muuttuneet muutamassa vuodessa ainakaan kivisistä puisiksi. Asiaa sotkee lisää uusi aiemmin mainitsematon linna *"Castelleholms hws"*. Koska Kastelholman kivilinnan rakentaminen on ajoitettu joko 1380-luvulle tai 1400-luvun alkuun[11], meillä ei ole tälläkään kertaa mitään ehdotonta pohjaa olettaa hus-nimen paljastavan kivilinnan.

Dalaborgin sopimuskirjassa mainitaan Suomen linnojen yhteydessä ensimmäisen kerran slott- ja fäste-nimet. Molempia nimityksiä on kuitenkin käytetty lähteessä kaavamaisesti ilman mitään erityismerkitystä. Slott- ja fäste-nimitykset tulivat Ruotsissa käyttöön 1300-luvun puolivälin tienoilla[12]. Slott juontuu Saksan kielen sanasta schloss (ruots. lås). Fäste puolestaan kuvastaa linnan toiminnan painottumista sotilaallisiin käyttötarkoituksiin.[13]

Linnaterminologia-kysymyksen sekoittaa lopullisesti Jakob Abrahamssonin ja Knut Bossonin 15.8.1395 tekemässä sopimusasiakirjassa mainitut *"dat hus tho Abow mit siner voghedye, Castelholm tho Alande mit syner voghedye, Warcholm, dat nye slot yn Nylande lycht, mit syner voghedye, Aborch, dat yn Sachagunne (!) lycht myt syner voghedye, vnde dat slot Vreghdenborch"*. Turun linna on edelleen hus. Kastelholma on nyt ilman hus-nimeä. Aborgiin ei ole puolestaan liitetty minkäänlaista lisämääritettä. Wartholmia ja Vreghdenborgia kutsutaan sen sijaan slott-nimellä. Slott-nimen käyttö saattaa tällä kertaa kertoa sekä linnojen rakentamisajasta että erosta muihin linnoihin. Säilyneiden linnan jäännösten perusteella on nimittäin melko varmaa, että Wartholm ja Vreghdenborg ovat olleet ainakin pääosin puusta rakennettuja[14].

Lopputuloksena 1300-luvun lopun "linnaluetteloiden" läpikäymisestä on se, ettei linnojen yhteydessä käytetyn terminologian perusteella voida tehdä päätelmiä rakenteiden laadusta. Asian varmentamiseksi on syytä kuitenkin esittää tarkentava jatkokysymys: voidaanko linnaterminologiaan saada selvyyttä tarkastamalla kaikki Albrekt Mecklenburgilaisen aikaiset Suomen linnoja koskevat lähteet.

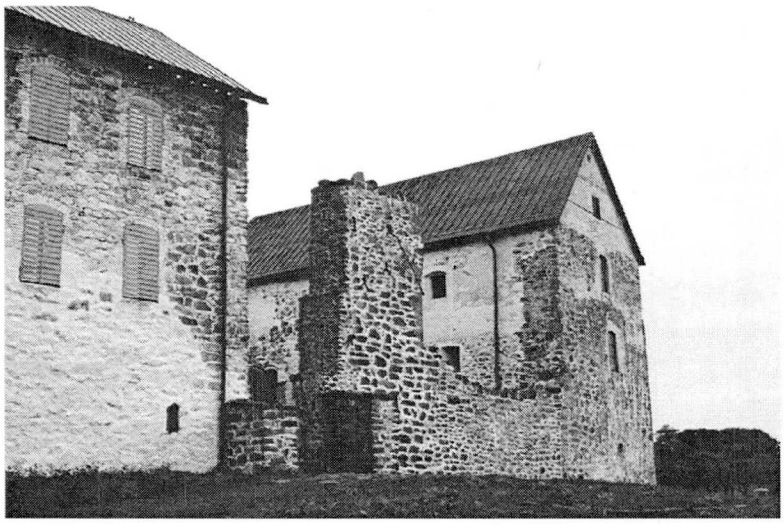

Kastelholman linna koillisesta. Eva Ahl 1997.

1300-luvun lopun muut linnalähteet

Kuningas Albrekt Mecklenburgilainen velvoitti 12.7.1367 Didrik Viereggeden, Nils Kettilssonin (Vasa) ja Ernst von Dotzemin purkamaan Kokemäellä sijainneen linnan[15]. Kokemäen linnaa kutsutaan latinankielisessä lähteessä kaavamaisesti nimityksellä "*fortalicium seu castrum*", mikä tarkoittaa suurin piirtein samaa kuin linnoitus eli linna. Huomattavasti mielenkiintoisempi on kuninkaan käskyyn lisätty määräys, ettei puretun tilalle rakennettavassa uudessa linnassa saa olla enempää kuin kahdeksan asemiestä (*"armigeros"*). Lähteestä ei selviä lasketaanko kahdeksaan asemieheen koko linnan miehistö vai ainoastaan sotilaat. Ensimmäisen vaihtoehdon ollessa totta linna on ollut varsinainen pikkulinna. Jälkimmäisessä tapauksessa miesten määrään on lisättävä suuri joukko erilaista palvelusväkeä[16].

Keskiaikaisen Suomen hallintokeskuksena toimineesta Turun linnasta on säilynyt 1300-luvun lopulta enemmän lähteitä kuin muista maamme linnoista yhteensä[17]. Toisaalta melkoinen osa Turun linnaa koskevista ajanjakson lähteistä liittyy vuoden 1364 syksystä seuraavaan kesään jatkuneeseen piiritykseen[18]. Åbo-nimen rinnalla käytetään latinankielissä lähteissä usein castrum yleisnimitystä[19], joka tulee Ruotsissa käyttöön jo 1200-luvulla[20]. Eräissä ruotsin- ja saksankielisissä lähteissä esiintyy castrum-nimen vastineena hus-sana[21]. Turun linnan käskynhaltijoista ja voudeista puhuttaessa Åbo-nimen rinnalle ei yleensä ole liitetty erillistä linna-nimitystä[22]. Turun linnan pitkäaikainen vouti Jeppe Djäkn on esimerkiksi lähes aina vain "*foghote ij Abo*"[23].

Viipurin ja Raaseporin linnojen yhteydessä on käytetty 1300-luvun lopun lähteissä ani harvoin lisämääritteitä. Linnoja kutsutaan ainoastaan muutamissa lähteissä joko castrum tai hus-nimillä[24]. Linnojen voutien yhteydessä ovat lisäksi yleensä riittäneet pelkät Viborg- ja Raseborg-nimet[25]. Esimerkiksi kirjeen allekirjoittajana saattaa olla "*H. Magnus van Alen, voget to Wiborch*"[26] tai "*By my Thord Bonde van der Raseborch.*[27]" Ainoat poikkeukset kaavasta ovat vuoden 1395 tienoilta olevat maininnat "*Waste, husvoget op Raseborch*" ja "*Thurdaro Bunde, advocato et capitaneo castri Razeborgh.*[28]"

Hämeenlinnasta käytetään 1300-luvun lopun lähteissä yhtä epävarmaa poikkeusta lukuun ottamatta pelkästään Tavastehus-nimeä[29]. Vänrikki Olof Eriksson Husgafvelin 1600-luvun lopulla Tukholmaan toimittamana kopiona säilynyt vuoden 1396 maaliskuuhun sijoittuva asiakirja on päivätty Kronoborgissa[30]. Hämeenlinnaa kutsutaan myöhäiskeskiajalla joitakin kertoja Kronoborgiksi[31]. Koska Kronoborg-nimeä ei esiinny muissa Suomen 1300-luvun lähteissä, nousee esiin mahdollisuus, että päiväyspaikka on muutettu asiakirjan kopioinnin yhteydessä. Toinen yhtä todennäköinen vaihtoehto on se, ettei vuoden 1396 Kronoborg ole Hämeenlinna.[32]

Kuten edellä on jo todettu, vuonna 1388 mainitaan "*Castelleholms hws*" ja vuonna 1395 *"Castelholm"* [33]. Kolmannessa Kastelholmaa koskevassa 1300-luvun lopun lähteessä esiintyy *"dat Dyderick Marschalk, de voghet to Kasteholme in Alande"* [34]. Jälleen kerran on noudettu kaavaa, jonka mukaan linnaan ei voudin yhteydessä lisätä erillisiä määritteitä.

Neljästä Korsholmaa koskevasta 1300-luvun lähteestä ainoastaan yhdessä on mukana erillinen lisämäärite[35]. Pohjanlahden vitaliaanien kuningatar Margaretan ja kuningas Erik Pommerilaisen kanssa 10.11.1398 tekemässä rauhansopimuksessa mainitaan kaavamaisesti ja ilman tarkempaa merkitystä "*thet slot oc feste Krytzebergh*". Samaa määritettä käytetään myös Pohjanlahen länsirannalla sijainneista Faxeholmista ja Styresholmista.[36]

Kaavamainen tapa jättää linnanimitykset pois voudeista puhuttaessa, saattaa merkitä sitä, että vuonna 1387 kolmessa lähteessä vilahtava Porvoon vouti Markvard Lynchen olisi ollut Porvoon Linnamäellä sijainneen linnan vouti[37]. Asiasta ei voida tehdä varmoja päätelmiä. Tosin on huomionarvoista, että 1400-luvun puolella samainen Markvard Lynchen on toiminut mm. Openstenin linnan käskynhaltijana[38].

Linna-nimitykset linnoista yleisesti puhuttaessa

Suomen 1300-luvun lopun asiakirjoissa puhutaan yllättävän harvoin yksittäisten linnojen sijasta yleisesti linnoista. Bo Jonssonin testamentissa linnoista käytetään yleismerkityksessä hus-nimeä[39], Dalaborginpäätösasiakirjassa hus och fäste-kaksoisnimitystä[40] ja Jakob Abrahamssonin ja Knut Bossonin sopimuksessa slotesanaa[41]. Linnaluetteloiden ohella esiin voidaan nostaa ainoastaan viisi muuta lähdettä.

Kuningas Albrekt Mecklenburgilainen nimitti 6.8.1369 Bo Jonssonin valtakunnan ylimmäksi virkamieheksi (*"til warn wældoghan æmbitzman"*). Samalla Bo Jonsson sai vapaa pääsyn kaikkiin maassa oleviin kruununlinnoihin.[42] Linnoista käytetään hus-nimeä.

Kuningas Albrekt Mecklenburgilainen myönsi 23.6.1387 Turun linnan voudille Jakob Abrahamssonille linnanrakennusluvan[43]. Asiakirjassa todetaan seuraavasti: *Item vnnom wi them fornæmpda Jeppa at byggia barfridh ælla fæste vm nakre höfwitzmæn j Österlandom ælla almoghe wilia honum nokat aff threngia aff thæm landom honum wiist æru til Abo hws."* Barfridh oc Fäste tarkoittaa mahdollisesti pientä linnaa[44]. Barfridh (berchvrede, bercvrit, bergfried) merkitsi keskiajan ruotsin kielessä sekä siirrettävää hyökkäystornia että tornia, joka oli

rakennettu muurin yhteyteen[45].

Bo Jonssonin testamentin toimeenpanijat ilmoittivat Söderköpingissä 27.10.1389 päivätyllä kirjeellä Hämeen linnan voudille, että he olivat luovuttaneet kuningatar Margaretalle "*all righesins slot i Swerighe*"[46] Nyköpingissä herrainpäivillä 20.9.1396 päivätyssä asiakirjassa kuitataan Ruotsin linnat kaavamaisesti nimellä "*fæste eller slot.*"[47]

Kuningatar Margareta mainitsee joskus vuosien 1398 ja 1399 vaihteen tienoilla Danzigiin lähettämässä kirjeessään, että Turun linna on Jumalan armosta vihdoin hänen käsissään ja että Knut Bosson tulee luovuttamaan hänelle viimeistään kolme viikkoa seuraavan pääsiäisen jälkeen "*de andere holten slote in Osterlande*")[48]. Näihin Itämaan puulinnoihin ovat ilmeisesti kuuluneet Knut Bossonin Jakob Abrahamssonilta vuoden 1395 elokuussa saamista linnoista ainakin Wartholm, Vreghdenborg ja Aborg[49].

Tutkimuksen tulos

1300-luvun lopun asiakirjoissa käytetyn linnaterminologian läpikäymisen jälkeen on selvää, ettei käytettyjen nimitysten perusteella voida tehdä mitään päätelmiä linnojen rakenteista. Linnoista on usein käytetty termejä kaavamaisesti ilman erikoismerkityksiä.

1300-luvun lopun asiakirjojen linnaterminologian läpikäymisen jälkeen on selvää, ettei nimitysten perusteella voida tehdä varmoja päätelmiä linnojen rakenteista. Ajanjakson linnoista on usein käytetty termejä kaavamaisesti ilman mitään erikoismerkitystä.

Lähteet ja kirjallisuus

Painetut lähteet

FMU = Finlands medeltidsurkunder I. – 1400. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen. Helsingfors 1910.

REA = Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo Domkyrkas Svartbok. Facsimile version with additions to the 1890 edition. Published by the state archives of Finland. Jyväskylä 1996.

Sverges traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar. 2, 1336–1408. Utg. O. S. Rydberg. Stockholm.

Kirjallisuus

Anthoni, Eric 1944: Några förfalskade eller feldaterade dokument bland Finlands medeltids urkunder. *HTF* 1944.

Anthoni, Eric 1958: Kring frågan om äktenheten av vissa medeltiders brev. *HTF* 1958.

Drake, Knut 1991: Raseborg, gråstensmurarna berättar sin historia. *Snappertuna, en kustbygds hävder* I. Ekenäs.

Gardberg, C.J. 1993: *Suomen keskiaikaiset linnat*. Keuruu.

Linton, Michael 1971: Drottning Margareta, fullmäktig fru och rätt husbonde, studier i kalmarunionens förhistoria. *Studia historica gothoburgensia* XII. Göterborg.

Lovén, Christian 1996: Medeltida borgar och befästningar i det medeltida Sverige. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets*

Akademiens Handlingar. Antigveriska serien 40. Motala.
V. A. Nordman 1938: Albrecht, Herzog von Mecklenburg, König von Schweden. *Annales Academiæ Scientarium Fennicæ*, B XLIV, 1.
Palamarz Piotr 2004: *Kastelholms slott, från medeltida borg till byggnadsminne.* Ålands landskapsstyrelse. Museibyrån. Ekenäs 2004.
Salminen, Tapio 1998: Tidigare okända medeltida brev från Finland i Revals stadsarkiv. *HTF* 1998:3.
Suhonen, V.-P. 2002. Åborg ja Vreghdenborg. *Muinaistutkija* 2002:1.
Suhonen V.-P. 2004: Kronoborgin arvoitus. *SKAS* 4/2004.
Suhonen, V.-P. 2005: Nyköpingin herrainpäivät ja Itämaan puulinnat. *SKAS* 4/2005.
Söderwall, K. F. 1884–1918: *Ordbok öfver Svenska Medeltids-språket af K.F.Söderwall, första bandet* A-L. Lund 1884–1918.
Tuulse, Armin 1952: *Borgar i Västerlandet, ursprung och typutvecling under medeltiden.* Stockholm.

Viitteet

[1] Ks. esim. Tuulse 1952 tai Lovén 1996.

[2] Albrekt Mecklenburgilainen nuorempi kruunattiin Ruotsin kuninkaaksi vuoden 1364 alussa. Hän oli kuitenkin saapunut valtakuntaan jo vuoden 1363 syksyllä. Kuningatar Margareta syrjäytti Albrekt Mecklenburgilaisen vuoden 1389 helmikuussa. Suomi päätyi erilaisten vaiheiden kautta lopullisesti kuningatar Margaretan käsiin vasta vuoden 1398 keväällä. Kuningas Albrekt Mecklenburgilaisen aika jälkiseurauksineen voidaan siten ulottaa Suomessa vuoteen 1399 siitä huolimatta, ettei hän faktisesti hallinnut maata vuoden 1389 helmikuun jälkeen. Ajanjakson tapahtumista ks. esim. Linton 1971.

[3] FMU 803.

[4] Lovén 1996, s. 35.

[5] Ks. esim. Gardberg 1994, s, 589.

[6] Lovén 1996, s. 36 viite 1. Hus-sanalla on keskiaikaisessa Ruotsissa linnan ohella myös monia muita merkityksiä, kuten talo, kotitalous, rakennuksen osa, "paskahuussi" jne (Söderwall).

[7] FMU 214, 215 (*"The lotho thet hws alt mwra af steen."*)

[8] FMU 922; Rosman 1923, bil B: 6.

[9] Vrt. Drake 1991, s. 128.

[10] FMU 970.

[11] Palamartz 2004, s. 20.

[12] Lovén 1996, s. 35–36.

[13] Lovén 1996, s. 35–36.

[14] Wartholm lienee jokin Itä-Uudenmaan neljästä pikkulinnasta: Helsingin Vartionkylän Linnavuori, Porvoon Linnamäki, Porvoon Husholmen tai Sipoon Sibbesborg. Vreghdenborg on luultavasti Eurajoen Liinmaa. Åborg on ilmeisesti Kokemäen Forsbyn Linnaluoto. (Ks. esim. Suhonen 2002.)

[15] REA 202.

[16] Vrt. Lovén 1996, s. 37.

[17] DS 7076, 7100, 7101–7103, 7105, 7123, 7124, 7138, 7139, 7152, 7165, 7170, 7186, 7189, 7193; FMU 703, 713–719, 722–731, 734, 736, 737, 738–739, 748, 803, 809, 890, 922, 946, 961, 962, 963, 970, 977, 1037, 1053, 1147, 6586, 6599, 6600; REA 180, 182–194, 244, 246, 247.

[18] Piirityksen ajalta tunnetaan 24 Turun linnaa koskevaa lähdettä: DS 7076, 7100, 7101–7103, 7105, 7123, 7124, 7138, 7139, 7152, 7165, 7170, 7186, 7189, 7193; FMU 703, 713–719, 722–731, 734, 736, 738–739, 748, 809, 6586; REA 180, 182–194.

[19] DS 7076, 7100, 7101–7103, 7105, 7123, 7124, 7138, 7139, 7152, 7165, 7170, 7186, 7189, 7193; FMU 703, 713–719, 722–731, 734, 736, 738–739, 748, 809, 6586; REA 180, 182–194. Vuosien 1364 ja 1365 piirityksen ajalta tunnetaan maininta (FMU 737/DS 7187 23.6.1365) Turun linnan vierellä sijainneesta linnasta (*"castris apud Abo"*). Albrekt Mecklenburgilainen on siis rakennuttanut ns. piirityslinnan. Kyseisen linna on jäänyt tutkijoilta lähes täysin huomiotta, ja on todennäköisesti tuhoutunut Turun linnan ympäristössä tapahtuneen rakentamisen yhteydessä.

[20] Lovén 1996, s. 35.

[21] FMU 803, 922, 961, 962, 963, 970, 977, 1037, 1053.

[22] FMU 796, 853, 869, 890, 906, 946?,1053, 6589,

6594; REA 244, 246, 247.

[23] FMU 890, 946; REA 244, 246, 247. Huomaa kuitenkin FMU 6600: *"Jakob Abrahamsson, vnseme houetmanne"*

[24]Viipuri, castrum: FMU 708, 740, 815, 893; REA 186, 220. Viipuri, hus: FMU 957, 970. Raasepori, hus: FMU 922, 1031; Raasepori, castrum: FMU 1047.

[25] Viipuri: FMU 767, 784, 786, 798, 800, 894, 912, 933, 942, 1050, 1054, 1055, 1057. Raasepori: 880, 1031, 1043, 1047.

[26] FMU 933.

[27] FMU 1043.

[28] FMU 1031, 1047.

[29] FMU 803, 913, 922, 970, 983, 984

[30] FMU 1057 (Kronoborg 21.3.1396). *"Datum Cronobårgh anno domini 1396."*

[31] FMU 3180, 3312. Ks. myös FMU 3139, 3142, 3473, 3626. Vuoden 1418 Kronoborg-asiakirja (FMU 1518) on väärennös (Anthoni 1944; Anthoni 1958). Vuoden 1444 Kronoborg-maininta on asiakirjakopiossa (FMU 1444). Kronoborg-nimeä käytetään alkuperäisasiakirjoissa ensimmäisen kerran vasta 1460-luvulla (FMU 3180, 3312).

[32] Ks. Suhonen 2004.

[33] FMU 970.

[34] FMU 977

[35] FMU 922. 970, 1037, 1079; ST II, 426.

[36] FMU 1079; ST II, 426.

[37] FMU 6597, 6598, 6599.

[38] Nordman 1938, s. 14.

[39] FMU 922.

[40] FMU 970. "*hws ogh fæstæ*"

[41] FMU 1037.

[42] DS 7938.

[43] FNU 962.

[44] Lovén 1996, s. 34–36.

[45] Söderwall.

[46] FMU 983.

[47] ST II, bihang 1396.

[48] FMU 1080.

[49]Ks. Suhonen 2005.

V.-P. Suhonen
veli-pekka.suhonen@nba.fi
Museovirasto/RHO
PL 169
00511 Helsinki

Nahkafragmentti kohtaa voudintilit

– Välähdyksiä Porvoon seudun 1500-luvun nahkataloudesta arkeologisten ja historiallisten lähteiden pohjalta

Ilana Rimón

Abstract

Leather fragments meet tax records--leather economy in the Porvoo region during the 16th century on the basis of archaeological and historical sources.

The leather material from the Rihkamatori site in the town of Porvoo is unique in Finland in originating mainly from the 16th century. In spite of its being scarce and fragmentary by nature, it provided surprisingly good information concerning the variety of artifacts and construction techniques.

Combining the archaeological results with contemporary historical sources, especially the tax records from the Royal Estate of Porvoo, also brought the cultural aspects of leather, eg. trade and manufacture, into focus. In the future, thorough research in both the historical and archaeological fields is essential in order to explore the larger picture of leather usage in 16th-century Finland.

Keskiajan lopun ja Uuden ajan alun nahkatutkimus on ollut maassamme vähäistä olosuhteiden pakosta: Tutkittavaa materiaalia ei ole juurikaan ollut käytettävissä, tutkimusmenetelmät ovat kaikkea muuta kuin vakiintuneet ja monesti on ollut puutetta myös tutkimusresursseista. Porvoon Rihkamatorilta vuonna 1981 löydetty nahka-aineisto muodostaa Suomen oloissa harvinaisen kokonaisuuden ajoittuessaan pääosin 1500-luvulle. Sekin joutui odottamaan perusteellista analyysiä 25 vuotta, kunnes allekirjoittanut pro gradu-aihetta etsiessään tutustui tähän pieneen ja fragmentaariseen, mutta kaiken kaikkiaan varsin informatiiviseen aineistoon.

Aineiston luonteesta johtuen sen avulla ei kykene tyhjentävästi kuvaamaan 1500-luvun nahkatalouden kokonaisjärjestelmää. Aukkoja voi kuitenkin paikata perehtymällä Porvoon seudun 1500-luvulta säilyneisiin historiallisiin lähteisiin. Nahkatalouden kannalta dokumenteista merkittävimmät ovat Porvoon kuninkaankartanon voudintilit, mutta aihetta koskevaa informaatiota löytyy myös muilta tahoilta. Oli erittäin mielenkiintoista päästä perehtymään myös lähderyhmien erilaisiin painotuksiin sekä niiden välisiin yhtäläisyyksiin ja ristiriitoihin.

Rihkamatorin nahka-aineisto

Rihkamatori sijaitsee Porvoon keskustassa, vanhankaupungin rajalla *(kartta)*. Alueesta ei ole 1500-luvulta säilynyt karttoja tai käsityöläisluetteloita, vaan vanhimmat tiedot selviävät vasta Samuel Brotteruksen vuoden 1696 kartasta (Kostet 1995: 24). Tuolloin alue on sijainnut selkeästi kaupungin rajojen sisäpuolella, 1500-luvulla jo löytöaineistonkin puolesta ainakin reuna-alueella. Nahka-aineiston kannalta kiinnostavista suutarin- tai nahkurintoimen harjoittajista ei tonttitiedoissa ole mainintoja sen paremmin 1600-luvulta

Kartta Porvoon nykykeskustasta.

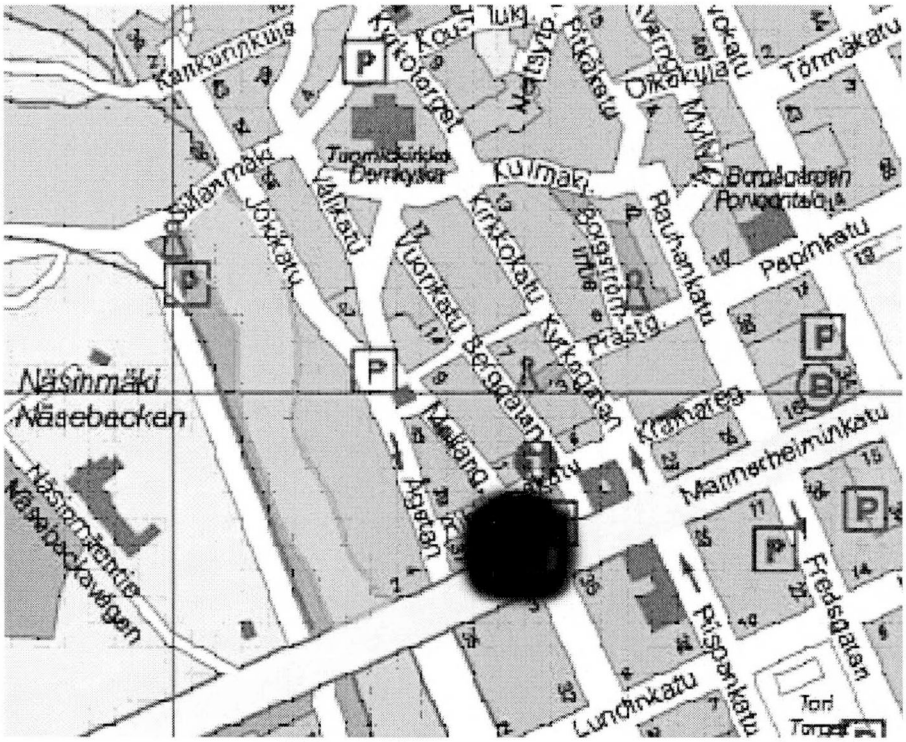

kuin myöhemminkään (Geometrisk Charta 1696/1965: 24, Panelius 1983).

Rihkamatoria on tutkittu arkeologisesti vain kerran, vuonna 1981 (Rajala 1982). Kaivaukset toteutettiin melko ronskein menetelmin, epävarmoissa olosuhteissa, joten todennäköisesti vain selkeimmät rakenteet ja löydöt havaittiin. Kaivausojan paksut lanta- ja puuroskakerrokset olivat säilyttäneet verraten hyvin orgaanista materiaalia, mutta löytökontekstit jäivät valitettavan epämääräisiksi (Rajala 1982: 4-8). Suurin osa löytyneistä nahkafragmenteista voitiin silti ajoittaa karkeasti 1500-luvulle (Rimón 2005: 60). Typologisesti osa ajoittuisi peräti 1400-luvun loppuun, mutta samasta kerroksesta löytynyt punasavikeramiikka ja pronssineula painottavat ajoitusta 1500-luvun puolelle (Haggrén, suul. tiedonanto 7.2.2005; KM 82022: 85–92, KM 82022: 99).

Aineistoon kuuluu 194 nahkafragmenttia, joista esineen katkelmien osuus oli suhteellisen suuri, jopa 77 %. Fragmenttien kunto todettiin melko hyväksi; eläinlajianalyysin kannalta välttämätön nahan pintarakenne oli valtaosassa säilynyt, leikkuujätteessä odotetusti paremmin kuin esineistössä. Huonokuntoisimpia fragmentteja olivat kovaan kulutukseen joutuneet anturoiden kappaleet, reunokset ja tereet. Delaminoitumista eli kerroksiin hajoamista oli havaittavissa useissa fragmenteissa. 1980-luvulla tehdystä konservoinnista ei ollut saatavilla tarkempia tietoja, mutta fragmentit olivat kauttaaltaan tummuneita, kovettuneita ja hyvin hauraita. (Rimón 2005: 27-28.) Muu löytöaineisto ei sisältänyt nahantyöstöön liittyviä työkaluja tai rakenteita, mutta jalkineisiin liittyen huomattavia esinelöytöjä ovat tuohinen kengäntäyte sekä tuohijalkine (Rajala 1982, löytöluettelo).

Nahkamateriaalineläinlajimäärittelykarvatuppianalyysilla onnistui verraten hyvin, 76% tunnistusasteella. Naudannahkaiset fragmentit dominoivat oletetusti aineistoa, mutta yllättävän runsaasti löytyi myös vasikan-, vuohen- ja lampaannahkaisia fragmentteja. Sen sijaan siannahkaa löytyi vain hiukan. Eläinlajin ja esineistön välinen vertailu vahvisti, että jalkineet oli yleisimmin – joskaan ei aina - valmistettu naudannahasta, siinä missä pienesineissä esiintyi enemmän muitakin nahkalajeja. (Rimón 2004: 16-17, Rimón 2005: liitteet 8A ja 8B).

Suurin osa fragmenteista onnistuttiin tunnistamaan tiettyjen esinetyyppien osiksi, parhaiten säilyneille löytyi myös vastineita sekä kotimaasta tai ulkomailta. Valtaosan todettiin olevan jalkineitten osia: anturoita, päällysnahkoja, reunoksia ja erilaisia vahvikkeita. Lisäksi fragmenteissa oli jälkiä erilaisista kiinnitysmekanismeista ja vahvikkeista, mutta koristelua ei tavattu yhdessäkään. Varsinaisia korjausjälkiä oli vain yhdessä fragmentissa, minkä lisäksi aineistoon kuului kaksi pohjien korjauspalaa. Sekundaarisesti käsiteltyjä nahkajätteen paloja aineistossa oli parikymmentä, lähes kaikki entisiä jalkineiden päällysnahkoja, joista oli leikattu paloja uudelleenkäyttöä varten. (Rimón 2005: 43, liite 8B.)

Aineistossa esiin tulleet profiloidut anturat ja rintanauhakengät liitetään yleisesti keskiaikaiseen jalkinetypologiaan (Jäfvert 1938: 13), mutta niiden löytyminen 1500-luvulle ajoittuvien esineiden yhteydestä viittaisi oletettua pitempään käyttöaikaan, ainakin Porvoon seudulla. Vastaava ilmiö on havaittu myös kenties tärkeimmän verrokkiaineiston kohdalla Saksan Kemptenissä; 1500-luvun kerroksista löytyi sekä keskiaikaan palautuvaa kääntökenkätekniikkaa että uudempaa reunoksellista tekniikkaa (Atzbach 2003).

Rintanauhakenkien (Jäfvert 1938: 13) päällysnahkoja tunnistettiin aineistosta varmuudella kolme (KM 82022: 33B, 40, 44A). Olaf Goubitzin typologiassa fragmentteja vastaavat parhaiten tyypit 65 ja 70 (*kuva 1*, Goubitz et al. 2001: 191, 195; Rimón 2005: 32). Vastaavia on löydetty Turun Uudenmaankadulta ja Mätäjärveltä, missä ne on ajoitettu 1300–1500 -luvuille (Mikkonen-Hirvonen 1991: 33; Tuovinen 1989: 128, 132). Ommeljäljistä päätellen kyseessä ovat olleet yksipohjaiset jalkineet. Erityisen mielenkiintoinen on fragmentin 44A rakenne: Kärki on selkeästi tehty erillisestä kappaleesta, kuten Turun Rettigin tontilla (Jokela 2002: 118, kuva). Tekniikka poikkeaa useimpien vertailuaineistojen malleista, joissa jalkine koostuu ainoastaan yhdestä nahanpalasta ja mahdollisista sivukiiloista.

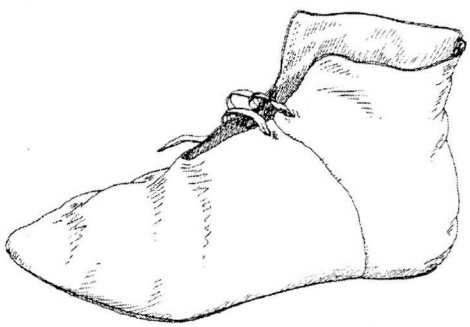

Kuva 1: 1400-luvun lopun rintanauhakenkä Hollannin Delftistä, Goubitzin tyyppi 70 (Goubitz et al. 2001: 196).

Kiinnostaviin päällysnahkoihin kuului niin ikään lampaannahkainen fragmentti 44C, joka sijoittuu Goubitzin tyyppiin 35-I (*kuva 2*, Rimón 2005: 33). Perinteisesti mallia on Suomessa kutsuttu Jäfvertin terminologian mukaan hihnakengäksi (Jäfvert 1938: 13). Löytökonteksti ajoittaa jalkineen kuitenkin

1500-luvun puolelle, vaikka hihnakenkä tyyppinä onkin selkeästi vanhempi. Nuorempaa hihnakengän varianttia 1500-luvulta, ns. *latchet shoe* –mallia, joka Goubitzin jaottelussa on tyyppi 130 tai 140, edustaa naudannahkainen fragmentti 9B. (*kuva 3*, Goubitz et al. 2001: 163, 282–283, 297.)

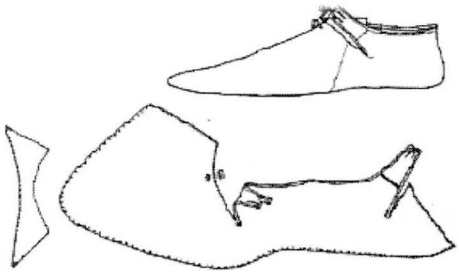

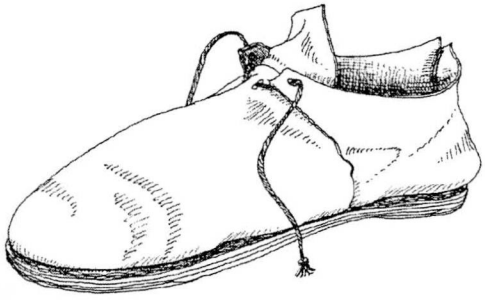

Kuvat 2-3: *Goubitzin tyypin 35-I jalkine Dordrechtistä 1300-luvulta sekä tyyppi 130/140 Oudechansista (Goubitz et al. 2001: 163).*

Rihkamatorin päällysnahkojen joukossa oli myös jalkaterän sivulta kiinnitettävän jalkineen fragmentti (KM 82022: 22). Mahdolliset vastineet löytyvät 1500-luvun soljellisten jalkinemallien joukosta, esimerkiksi Hollannin Dokkumista (*kuva 4*, Rimón 2005: 34). Mielenkiintoinen oli niin ikään korkea kantavahvikkeeton takakappale (KM 82022: 31B), jolle todennäköisin vastine löytyy Hollannin Vattimerestä nostetun hylyn aineistosta ja ajoittuu n. vuoteen 1590 (Goubitz et al. 2001: 226, Rimón 2005: 35).

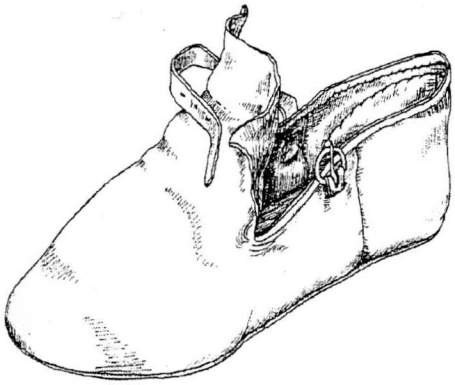

Kuva 4: 1500-luvun soljellinen, sivusta kiinnitettävä jalkine Hollannin Dokkumista. Kuvassa näkyy myös 1500-luvulle tyypillinen suuri kantavahvike. (Goubitz et al. 2001: 217.)

Kantavahvikerakenteita tavattiin aineistossa kahta tyyppiä sekä sellaisinaan että päällysnahkojen ommeljälkien perusteella. Pienellä kantavahvikkeella varustetut jalkineet muistuttavat rakenteeltaan 1300–1400 -luvuilla Manner-Euroopassa käytössä olleita jalkinetyyppejä. Suuremmat kantavahvikkeet puolestaan ovat tyypillisiä 1500-luvun vaihteen malleille. (Goubitz et al. 2001: 90, 225–227; Grew & de Neergaard 1988: 28, 32; Rimón 2005: 39; KM 82022: 9A, 9C, 15B, 24A, 37B, 41E, 43D ja 47C.)

Rihkamatorilta saatiin talteen melko runsaasti anturoiden fragmentteja, mutta useimmissa oli jäljellä ainoastaan keskiosa eikä pohjan muotoa ollut näin ollen mahdollista selvittää. Suurin osa anturafragmenteista oli ainakin lievästi profiloituja; erotettavissa oli joitain teräväkärkisiä keskiaikaistyyppisiä sekä kolme yleistä 1500-luvun mallia. Anturoista ei voitu päätellä jalkineen kokoluokkaa tai käyttäjän ikää yhtä selkeää lapsen anturaa lukuun ottamatta. Puolipohjia tunnistettiin yksi, jolle lähimmät vastineet löytyvät Novgorodista ja Kemptenistä. (Atzbach

2003, Kurbatov 1999: 111, Rimón 2005: 35, KM 82022: 6, 15A, 26H.)

Anturoiden reunasaumoissa esiintyy pääasiassa yksittäinen reikärivi, jään-ne suutarinompeleella ommellusta umpisaumasta (engl. *Shoemaker's stitch, closed seam*). Kaksinkertainen ommelrivi esiintyy yhdessä fragmentissa (KM 82022: 15A), joka todennäköisesti on 1500-luvun reunoksellisen jalkineen sisäpohja. Useassa anturassa on myös piikkausreikiä, jälkiä puutapeista, joilla antura on valmistusvaiheessa ollut kiinnitettynä lestiin. (Rimón 2005: 36-37.) Samanlaisia valmistusjälkiä on havaittu myös Turun Rettigin tontin jalkinefragmenteissa (Jokela 2002: 60).

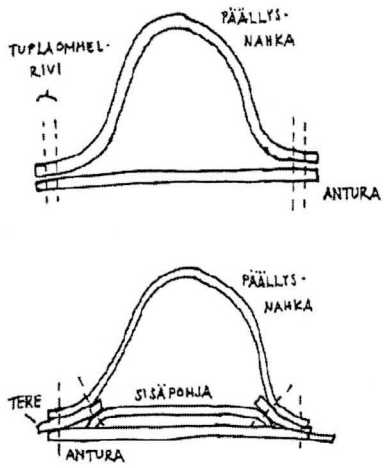

Kuva 5: Kaksoisommelrivin tuottavat pohjakonstruktiot. Yllä keskiaikainen, alla 1500-luvun malli. (Harjulan 2005 mukaan Rimón 2005: kuvaliitteet).

Jalkineiden pohjarakennetta tutkittaessa merkille pantavaa on, että viiden päällysnahan anturaa vasten sijoittuvassa reunassa esiintyy poikkeuksellinen kaksoisommel. Kyseeseen voi tulla monipohjainen jalkinerakenne (engl. *drawstitched construction*; Goubitz et al. 2001: 88, 93), mutta se ajoittuisi 1500-lukua nuoremmaksi. Ajoitukseltaan todennäköisempi konstruktio esiintyy eräissä Viipurista ja Riiasta löydetyissä jalkineissa, joissa päällysnahka on ommeltu anturaan kahdella vierekkäisellä ompeleella, mahdollisesti tereen ja sisäpohjan kanssa. Malli on kenties varhaisimpia yrityksiä luoda kääntökengästä poikkeava jalkinerakenne eikä sitä ole toistaiseksi havaittu muualla Suomessa. (Harjula 10.3. ja 5.4.2005.)

Jalkineiden varsia löydettiin aineistosta kaksi. Toinen kuului korkeavartiseen rintanauhakenkään eli Goubitzin tyyppiin 65 (Goubitz et al. 2001: 191). Turun Uudenmaankadulla ja Mätäjärvellä vastaavat on ajoitettu 1400-luvulle (Mikkonen-Hirvonen 1991: 43, Tuovinen 1989: 130.) Toinen varsi on huomattavasti korkeampi, n. 20cm ja varustettu kuudella nyörinreiällä (Rimón 2005: 38, KM 82022: 37A). Se kuuluu Goubitzin tyyppiin 75, jonka ajoitus Manner-Euroopassa on 1300–1400 -luvut (Goubitz et al. 2001: 200).

Muista Rihkamatorin nahkaesinefragmenteista mielenkiintoisimpia olivat kaksi "pyöreää esinettä" (KM 82022: 12 ja 13). Esinetyypin funktiota ei tiedetä varmasti, mutta niiden on arveltu olevan niin erityyppisiä suojuksia kuin pilasormuksiakin (Schnack 1998: 81). Kiinnostavaa oli pyörylöiden esiintyminen Oslon lailla uuden ajan kerroksissa siinä missä Turussa, Haithabussa ja Schleswigissä konteksti on ollut keskiaikainen (Groenman-van Waateringe 1984: liitteet; Mikkonen-Hirvonen 1991: 73; Schia 1979: 299; Schnack 1998: 80–81). Huomionarvoinen esinelöytö on niin ikään naudannahkainen kookas nahkarukkanen ja siihen kuuluva sormiosa (KM 82022:

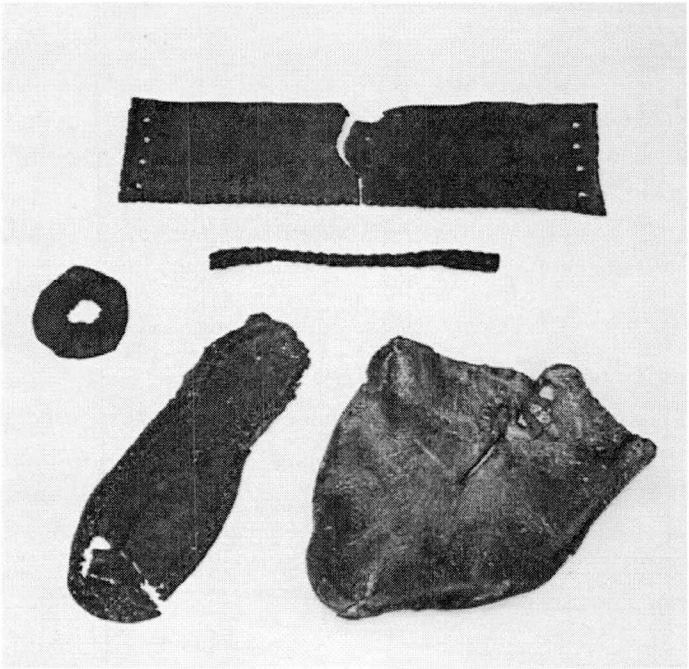

Kuva 6: Rihkamatorin löytöaineistoa: matala varsi, reunavahvike, pyöreä esine, lapsen antura ja rintanauhakengän kärkiosa (Rimón 2005).

16A). Moni pienesineen katkelma jäi Rihkamatorilta kuitenkin tunnistamatta verrokkiaineiston puutteessa.

Rihkamatorilta ei otettu talteen nahan sidekudossilppua. Joko paikalla ei ole harjoitettu nahan kaavintaa tai kaivauksen suurpiirteisten metodien vuoksi sitä ei löytöaineiston joukkoon huomattu ottaa. Puhdasta leikkuujätettä oli nahkajätteestä vain 14 %; Huomattavan alhainen lukema tukee teoriaa, jonka mukaan vain suurimmat ja selkeimmät esineet on aikanaan kaivauksissa otettu talteen. (Rimón 2005: 41-42.)

Kuninkaankartanon voudintilit ja muut historialliset lähteet

Porvoon seudun nahkatalouden kannalta antoisimpiin lähteisiin kuuluvat Porvoon kuninkaankartanon voudintilit. Itse kartanon vaiheet ovat vielä suurelta osin hämärän peitossa; Sen perustamisvuosi ja sijaintipaikkakin tiedetään vain summittaisesti. Ensimmäinen historiallinen maininta kuninkaankartanosta on vuodelta 1413, jossa "vanhemman kartanon" paikaksi on merkitty Strömsberg eli Virtaalan/Hattulan kylä, "uudemman kartanon" Vanhamoision kylä, molemmat sijaitsevat Porvoonjoen varrella, hieman kaupungista pohjoiseen (FMU II: 1413).

Täydentävää informaatiota etenkin kaupan alalta löytyy tallinnalaisten kauppiaitten velkaluetteloista 1500-luvulta sekä Porvoon meritullitileistä, jotka tosin alkavat vasta 1600-luvun puolella (VA: 225, Gardberg 1996: 260). Myös Viipurin linnan tileistä, Porvoon 1500-luvun sakkoluetteloista ja yksityisistä perunkirjoituksista saattaa löytää nahkatalouteen liittyviä, joskus varsin valaiseviakin satunnaismainintoja (VA Hausen: Arvskriftern II: 640–64, VA 1229, 2961, 4994, 5908, 5349, 5947).

Kuninkaankartanon säilyneet tilitiedot alkavat vuodesta 1542 ja jatkuvat kattavina ja yhtenäisinä vuoteen 1553 saakka, ja näihin vuosiin rajasin myös tutkimukseni. Vuonna 1551 Porvoon kaupunki lakkautettiin

ja kuninkaankartanon vouti Erik Spåre siirrettiin Helsinkiin (Gardberg 1996: 279). Vuodesta 1554 tilitiedot alettiinkin kirjata Helsingin kuninkaankartanon latokartanoiden kirjanpidon yhteyteen erottelemattomina, hajanaisina ja osin puutteellisina, joten niitä ei voi pitää vertailukelpoisina vanhemman aineiston kanssa. Viimeiset säilyneet tilit ovat vuodelta 1577. Tarkoituksensa huomioon ottaen tilitietojen voidaan katsoa olevan melko luotettavia, mitä tukee tilien täsmääminen vuodesta toiseen. Nahkaan liittyvää informaatiota löytyy lähinnä inventaario-osuudesta, menoista sekä verotus- ja kauppatiedoista (ruots. *inventarin, utgifft, leffwereringar, såld*). (Rimón 2005: 45.)

Tilinpidon inventaario-osiossa käy selkeästi ilmi, että suuri osa kartanon nahoista on saatu omia karjaeläimiä teurastamalla. Merkittävä määrä on niin ikään kirjattu saaduiksi "*ffrån ladugården*" eli todennäköisesti lähettyvillä sijaitsevasta kuninkaankartanon alaisesta latokartanosta. Näiden tehtävänä oli kuninkaankartanon talouden tukeminen erityisesti karjaa kasvattamalla (Vilkuna 2003: 248). Suurimmat menoerät koostuivat puolestaan veroista. Kaikkia kartanon nahkoja verotettiin vuosittain Tukholmaan, mutta niillä maksettiin velkoja satunnaisesti myös yksityishenkilölle. (Porvoon kuninkaankartanon tilit.)

Kuninkaankartanon nahkavaroista pääosan muodostivat eri-ikäisten nautaeläinten nahat, jotka myös jaoteltiin tarkimmin eläinten iän ja sukupuolen mukaan häränä-, lehmän- ja nuorkarjan nahkoihin (ruots. *oxehudar, koohudar, ungnötz/ungenötz*). Nuorkarjasta esiintyy tilikirjoissa lisäksi useita tarkentavia termejä, joista käytetyimmät ovat mullikka sekä poikimaton hieho eli alle nelivuotias nauta (ruots. *stut/stutt, quige*). Varhaisimmissa tilitiedoissa 1542–1544 nautaeläinten nahkoja ei tosin - vasikannahkoja lukuun ottamatta - eritellä kuin raakanahkoihin ja parkittuihin nahkoihin (ruots. *torra hudar, barkade hudar*) (VA: 2932, 2942). (Porvoon kuninkaankartanon tilit.)

Paksujen ja kestävien naudannahkojen ensisijainen käyttö on ollut palkkakenkien valmistus. Kengät jaettiin laadukkaampiin kaksipohjaisiin ja vaatimattomampiin yksipohjaisiin jalkineisiin (ruots. *dubbellskor/endobbelskor, ensålade skor*). Jalkineita annettiin palveluskunnalle vuosittain useita kertoja, kaksipohjaisia keskimäärin 8, yksipohjaisia 37 paria vuodessa. (Porvoon kuninkaankartanon tilit.) Vuoden 1542 tileissä kerrotaan palkkakenkien jakopäivien olleen joulu, pääsiäinen, juhannus ja pyhän ristin päivä (VA 2932: 13). Nahat käsiteltiin joko kartanon omin voimin tai työhön palkattiin ulkopuolinen nahkuri. Ulkoista työvoimaa käytettiin ainakin vuonna 1549, kun Olaff aff Teissala sai 8 äyriä ja 6 äyrityistä 11 nahan parkitsemisesta (VA 2977: 25). Muulloin ei kirjanpidossa ole eritelty suutarin palkkaa, mikä antaisi olettaa hänen kuuluneen kiinteästi palkollisiin. (Rimón 2005: 50.)

Vuonna 1542 kaksipohjaiset jalkineet saivat emäntäpiika, leipuri ja Seffred Olsson, kukin kolme paria vuodessa. Yksipohjaiset jaettiin karjakoille, piioille, kalastajille, myllärille, karjarengeille ja lammaspaimenille niin ikään kolmasti vuodessa. (VA 2932: 21.) Palkollisen asema kartanossa ei näytä vaikuttaneen suoraan jalkineen laatuun, sillä kaksipohjaisia palkkakenkiä ovat myöhempinä vuosina saaneet myös alemman palvelusväen edustajat. Ylipäätään vuosittainen

jalkineiden määrä ja laatu vaihtelevat runsaasti henkilöstä riippumatta.

Monet arkeologit ovat tutkimuksissaan pohtineet nahan optimaalista kulutusta ja eri tekijöiden kuten karjatautien vaikutusta käyttökelpoisen nahan määrään (mm. Jokela 2002: 82–83, Tuovinen 1989: 131). Porvoon kuninkaankartanolla yhdestä naudannahasta saatiin ainakin 7-8 paria yksipohjaisia jalkineita, härännahasta riitti kolmeen pariin kaksipohjaisia ja viiteen yksipohjaisia. (Rimón 2005: 50.) Naudat olivat 1500-luvulla hieman nykyistä pienikokoisempia: Keskimääräisen naudan teuraspaino oli 6-8 leiviskää eli noin 51–68 kg elopainon ollessa noin kaksi kertaa enemmän (Nummela 2003: 158).

Nautaeläinten nahoista valmistettiin myös muita kartanon tarvekaluja, kuten vuonna 1549, jolloin käytettiin peräti kolme härännahkaa palkeiden (ruots. *bälgar*) valmistukseen (VA 2985:16). Mullikannahkoja mainitaan myös myydyn: kymmenestä nahasta sai 2 markkaa vuonna 1549, mutta lähteet eivät kerro kaupankäynnin yksityiskohdista enempää (VA 2977: 26).

Vasikoiden eli alle 1-vuotaiden nautaeläinten nahat (ruots. *kalfskinn*) erotetaan tileissä nuorkarjasta omaksi ryhmäkseen. Toisin kuin aikuisen naudan nahka, vasikannahka on rakenteeltaan ohutta ja hienoa, mikä mahdollistaa sille useita erityiskäyttötarkoituksia, kuten kirjoitus- ja ikkunapergamenttien valmistuksen. (Rimón 2005: 53.) Porvoon kuninkaankartanon leivintuvan, linnantuvan, asemiestuvan ja palvelusväentuvan ikkunapergamentteihin kului 29 vasikannahkaa vuonna 1549, ja pergamentit vaihdettiin sen jälkeen vuosittain. Merkittävä on tieto siitä, että erityiskäytön lisäksi vasikannahoista valmistettiin myös palkkakenkiä, ainakin vuonna 1542. Myös Viipurin linnasta on tietoja vasikannahan käytöstä tavallisiin käyttöesineisiin, kuten jalkineisiin ja rukkasiin. (Rimón 2005: 48, 53, VA 2932:1, 2977:26, 5349: 53.)

Nautaeläinten ohella yleisimpiä kotieläimiä 1500-luvulla oli lammas (Nummela 2003: 151). Lampaannahoista (ruots. *fåårskin*) valmistettiin Porvoon kuninkaankartanossa useina vuosina sängynpeittoja, turkkeja ja mekkoja, jopa penkinpehmusteita (ruots. *skinfiäll*, *skinpäls*, *skinkiörtel*, *benke belster*). Niitä annettiin palkollisille myös sellaisenaan. (VA 2932: 12, 2985: 42, 3005: 30.) Lämpimät lampaannahkamekot tai palkkaturkit olivatkin alemman palvelusväen ja rahvaan yleisiä vaatekappaleita 1500-luvulla (Pylkkänen 1955: 98).

Lampaannahkoja meni myös myyntiin, mutta kaupanteon yksityiskohdat eivät tilikirjoista selviä). Poikkeuksellinen on tieto, jonka mukaan myös lampaannahasta valmistettiin ikkunapergamentteja 1551. Erikoisuutena mainittakoon joidenkin vuosien tileissä lampaannahoista erotetut *betfårskin* eli "laidunlampaannahat", joiden tarkempi luonne jäi arvailun varaan. Karitsannahat (ruots. *lambskinn*) jaotellaan niin ikään joissain tileissä erikseen lampaannahoista (Rimón 2005: 48, VA 2932: 12-13, 2950: 19, 2995: 19, 3014: 18.)

Vuosien 1549–1553 tileissä mainitaan vielä hirvennahat (ruots. *elgzhudar*), jotka on ostettu rahalla ja pidetty Porvoon kuninkaankartanossa säilössä, kunnes ne on vuosittain haettu Tukholmaan (VA 2977: 5). Ilmeisesti kyseessä on suora käsky Tukholmasta hankkia tai ostaa

hirvennahkoja kuninkaan tarpeisiin. Hirvi kuului 1500-luvulla jo harvinaisiin statusturkiksiin; sen metsästys oli rajoitettua ja kuninkaalla oli hirvennahkoihin etuostooikeus (Pylkkänen 1955: 87).

Lampaannahkoja meni myös myyntiin, mutta kaupanteon yksityiskohdat eivät tilikirjoista selviä). Poikkeuksellinen on tieto, jonka mukaan myös lampaannahasta valmistettiin ikkunapergamentteja 1551. Erikoisuutena mainittakoon joidenkin vuosien tileissä lampaannahoista erotetut betfårskin eli "laidunlampaannahat", joiden tarkempi luonne jäi arvailun varaan. Karitsannahat (ruots. lambskinn) jaotellaan niin ikään joissain tileissä erikseen lampaannahoista (Rimón 2005: 48, VA 2932: 12-13, 2950: 19, 2995: 19, 3014: 18.)

Vuosien 1549–1553 tileissä mainitaan vielä hirvennahat (ruots. elgzhudar), jotka on ostettu rahalla ja pidetty Porvoon kuninkaankartanossa säilössä, kunnes ne on vuosittain haettu Tukholmaan (VA 2977: 5). Ilmeisesti kyseessä on suora käsky Tukholmasta hankkia tai ostaa hirvennahkoja kuninkaan tarpeisiin. Hirvi kuului 1500-luvulla jo harvinaisiin statusturkiksiin; sen metsästys oli rajoitettua ja kuninkaalla oli hirvennahkoihin etuostooikeus (Pylkkänen 1955: 87). Tileissä ei mainita, keneltä nahat on ostettu.

Lähderyhmien välisistä eroista

Sekä arkeologiset että historialliset lähteet tuovat valaistusta nahan eläinlajikysymykseen, ja se onkin nahkatalouden aspekteista kaikkein vertailukelpoisin aihealue. Kaikki Rihkamatorin arkeologisesta aineistosta tunnistetut eläinlajit – nauta, lammas, vuohi ja sika – mainitaan myös Porvoon seudun historiallisissa lähteissä 1500-luvulla. Esinetyyppien ja nahkatalouden yleisten käytäntöjen kohdalla tiedot puolestaan eriävät toisistaan. Vaikka arkeologinen aineisto paljastaisikin esinetyypin hyvin tarkkaan, palkkakenkien ja muiden nahkatuotteiden malleja tai tyyppejä on historiallisista lähteistä miltei mahdoton selvittää, korkeintaan mainitaan jalkineen pohjien lukumäärät. Velkaluetteloissa ja tullitileissä käsitellään puolestaan vain "nahkoja", harvoin valmiita esineitä.

Naudannahka dominoi Suomen toistaiseksi tunnettuja arkeologisia nahka-aineistoja (Jokela 2002: 27, Rimón 2004: 16). Historiallisten lähteiden puolella naudan hallitseva asema näkyy kuitenkin vain vaihtelevasti; Satunnaismaininta kuudesta

Taulukko 1: Esimerkkivuoden 1551 kirjanpitotiedot (Rimón 2005: liitteet)

1551	inventarin	slagtad	köpt	ladug.	**summa**	utgifft			leffwererad	såld	**summa**	**summa**
						skor	fiäll givna	pergament	Stockholm			
oxe hudar	9	4			**13**	2					**2**	**11**
koohudar	16	39		3	**58**	7			3		**10**	**48**
ungnötz hudar	13	12		3	**28**				18		**18**	**10**
kalfskinn	21			31	**52**			11	31		**42**	**10**
fårskinn	31	151		11	**193**		18 22	8	130	15	**63**	**0**
elgskinn	1		57		**58**				24+33		**57**	**1**
lambskinn				40	**40**				40		**40**	**0**

lehmänvuodasta tallinnalaiskauppiaan velkaluettelossa (Gardberg 1996: 262) ei kykene välittämään todellista kuvaa naudan yleisyydestä saati sen monipuolisesta käytöstä. Porvoon kuninkaankartanon tilit kertovat enemmän naudan merkittävästä asemasta nahkataloudessa (taulukko 1). Vasikannahan yleisyys ja monipuolinen käyttö puolestaan näkyvät hyvin sekä arkeologisissa että historiallisissa lähteissä. Nautaeläinten suhteen on huomioitava lähderyhmien välinen erottelu eläinten iän ja sukupuolen mukaan, joka historiallisissa lähteissä on hyvinkin tarkka siinä missä arkeologisen aineiston eläinlajianalyysissa ero kyetään yleensä tekemään ainoastaan vasikan ja täysikasvuisen naudan välille.

Vuohen suhteen sekä lähderyhmien sisäisessä että niiden välisessä informaatiossa esiintyy ristiriitoja. Rihkamatorin ja Lundin arkeologisissa aineistoissa vuohen osuudeksi todettiin huomattavat 7-10,5 % (Rimón 2004: 17, Westerström 1976: 222). Turun Aboa Vetuksen aineistossa vuohta on sen sijaan merkillisen vähän, ainoastaan 0,5 %. Saksassa taas liikutaan selkeästi suuremmissa lukemissa: 29–37% (Groenman-van Waateringe 1978: 170, Vons-Comis 1982: 245). Vuohi olikin Manner-Euroopassa keskiajalla ja uuden ajan alussa nautaa yleisempi kotieläin etenkin kaupungeissa, koska se saattoi laiduntaa helposti myös talojen katoilla ja pihoilla (Jokela 2002: 30). Historiallisissa lähteissä vuohi esiintyy ennen kaikkea meritullitileissä erillisenä "pukinnahkojen" ryhmänä sekä tallinnalaiskauppias Ficken velkaluetteloissa, joissa mainitaan hänelle toimitetun Porvoosta viisi pukinnahkaa vuonna 1540 (VA 225, Gardberg 1996: 262).

Näiden tietojen valossa vuohennahkojen täydellinen puuttuminen Porvoon kuninkaankartanon voudintileistä on yllättävä seikka. On varsin epätodennäköistä, ettei käyttökelpoisia nahkoja olisi säilytetty, ja koska vuohia ei mainita myöskään kartanon eläinten joukossa, vaikuttaa siltä, ettei niitä Porvoon kuninkaankartanossa ollut. Tieto on sikäli merkillinen, että vaikkei Porvoo varsinaista vuohialuetta 1500-luvulla ollutkaan, kuninkaankartanoiden kaltaisissa karjatalouskeskuksissa pidettiin usein harvinaistakin karjaa (Nummela 2003: 152, Uudenmaan hopeaveroluettelo 1571, Vilkuna 2003: 247).

Lampaan 10 % osuus Rihkamatorin arkeologisesta aineistosta on hivenen korkeampi kuin muiden eläinlajianalyysien tulokset antaisivat olettaa (Groenman-van Waateringe & Guiran 1978: 170; Jokela 2002: 27; Vons-Comis 1982: 245; Westerström 1976: 222). Erityisesti lampaannahkaisen leikkuujätteen määrä nostaa Rihkamatorin lukemaa, mutta houkutteleva ajatus alueella sijainneesta lampaannahkatuotteiden valmistajasta jää vaille pitävämpiä todisteita. On toki huomattava, että lampaannahkaiset vällyt ja mekot päätyvät harvoin arkeologiseen kontekstiin, mutta siitä huolimatta Rihkamatorin tuloksia voi pitää poikkeuksellisina. Historiallisissa lähteissä lampaannahat näkyvät vaihtelevasti. Kaupankäyntiin liittyvissä lähteissä lampaannahkoja ei mainita lainkaan, vaan niiden yleisyys, verotus ja monipuolinen käyttö palkkatuotteina näkyvät vasta Porvoon kuninkaankartanon tileissä. (Rimón 2005: 55.)

Siasta ei esiinny mainintoja historiallisissa lähteissä nahkatalouden yhteydessä, vaan ainoastaan karjana, ja myös Rihkamatorin siannahkaisten esineiden osuus oli hyvin

marginaalinen. Sikoja olikin 1500-luvun Suomessa vielä suhteellisen vähän, ja nahka oli lisäksi tapana syödä lihan mukana (Nummela 2003: 153). Vettä läpäisevän ja rasvapitoisen rakenteensa ansiosta siannahka ei myöskään soveltunut kuin tiettyjen nahkaesineiden valmistukseen (Goubitz et al. 2001: 29, Tammenoksa 1926: 48–49).

Turkiksia historialliset lähteet mainitsevat satunnaisesti: Velkaluetteloihin on kirjattu porvoolaisia jäniksen-, oravan- ja saukonnahkoja, ja Kiialan kartanonherran 1583 laadittu perunkirjoitus mainitsee ilveksellä vuoratun "rintamuksen", saukonnahkamyssyn sekä useita ketulla, näädällä ja sudennahalla vuorattuja ja koristeltuja vaatteita. (Gardberg 1996: 262; VA: Hausen: Arvskriftern II: 640–641). Kallisarvoiset turkikset ja riistaeläinten nahat kuuluivat statustuotteisiin, eikä niiden löytyminen Rihkamatorin kaltaisesta kaupunkikatukontekstista olisi ollut todennäköistä. (Rimon 2005: 55). Muista 1500-luvun mahdollisista nahoista mainittakoon vielä hevosennahat, hylkeen- ja kissannahat, mutta niitä ei esiintynyt tutkituissa arkeologisissa tai historiallisissakaan lähteissä.

Arkeologian anti jalkine- ja nahkatutkimukselle painottuu eläinlajimääritykseen, nahkamateriaalin ominaisuuksiin, valmistusteknisiin ratkaisuihin ja tarkkoihin esinetyyppeihin. Historiallisten lähteet toimivat kriittisenä peilinä arkeologisille tuloksille, mutta tarjoavat myös kosolti arkeologian tavoittamattomissa olevaa informaatiota nahkatalouden järjestelmästä,valmistuskäytänteistä,hinnoista,käyttötarkoituksista ja kulutuksesta. Esinetyyppejä historialliset lähteet valaisevat lähinnä yleisen kirjon osalta, kuten voudintilit lampaannahkatuotteiden suhteen.

Yhteenveto

Rihkamatorin alempien kerrosten nahkamateriaali on Suomen ainoa tunnettu 1500-luvulle ajoittuva nahka-aineisto. Fragmentaarisuudestaan ja pienestä koostaan huolimatta se tuotti tervetullutta informaatiota sekä eläinlajien että käytettyjen jalkinemallien ja -rakenteiden runsaudesta Porvoon seudulla uuden ajan alussa. Aikakauden historiallisten lähteet - etenkin Porvoon kuninkaankartanon voudintilit vuosilta 1542-1553 - tukevat arkeologista tutkimusta, mutta ovat myös itsessään huomionarvoinen lähdemateriaali nahkatutkijalle. Tileistä saatava informaatio valottaa eritoten nahan kulttuurisia aspekteja kuten käyttöä ja kauppaa. Lähderyhmiä yhdistävä tutkimus onkin lähes välttämätöntä tavoiteltaessa kokonaiskuvaa ajan laajemmasta nahkatalouden järjestelmästä.

Itä-Uudenmaan 1500-luvun historiallisten lähteiden ollessa rajalliset tulevan nahkatutkimuksen kannalta avainasemassa on ehdottomasti Porvoon arkeologinen tutkimus. Rihkamatorin kaivausten perusteella kaupungin 1500-luvun kerroksilla on selkeä potentiaali säilyttää orgaanista materiaalia, minkä lisäksi nykytutkimuksen olisi mahdollista hyödyntää monia aiemmin tuntemattomia menetelmiä. Erittäin houkutteleva arkeologinen tutkimuskohde olisi kiistatta myös Porvoon kuninkaankartano. Mikäli kaivauksilta löytyisi edes rihkamatorillisen verran nahka-aineistoa, nousisivat historiallisen ja arkeologisen tiedon yhdistelymahdollisuudet täysin uudelle tasolle.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Valtionarkisto:
Kaupunkikarttakokoelma
Porvoon kuninkaankartanon tilit VA: 2932, 2942, 2950, 2965, 2977, 2985, 2995, 3005, 3014
Porvoon meritullitilit VA: 225
Viipurin linnan tilit VA 229, VA 4994, VA 5908, VA 5349, VA 5947

Jokela, Sanna 2002: Turun Rettigin tontin eli Aboa Vetus –museon nahkalöydöt. Pro gradu -tutkielma. TY arkeologian laitos.

Mikkonen-Hirvonen, Satu 1991: Uudenmaankatu 6:n alueella suoritettujen arkeologisten kaivausten nahkamateriaali. Pro gradu -tutkielma. TY arkeologian laitos.

Rajala, Eeva 1982: Porvoo: Rihkamatori (1404). Kaivauskertomus. Museovirasto. RHO:n arkisto.

Rimón, Ilana 2004: Karvatuppien kertomaa – Rihkamatorin nahka-aineiston eläinlajianalyysi. Seminaariesitelmä. HY arkeologian laitos.

Rimón, Ilana 2005: Palapeliä kokoamassa – Porvoon 1500-luvun nahkatalous arkeologisten ja historiallisten lähteiden valossa. Pro gradu –tutkielma. HY arkeologian laitos.

Painetut lähteet

Finlands medeltidsurkunder (FMU) I-VIII 1910-1935. Helsingfors.

Gardberg, Carl Jacob 1996: Porvoon kaupungin historia keskiajalla ja 1500-luvulla. *Porvoon kaupungin historia* I. 173–344.

Geometrisk Charta wppå Bårgo stadh i Nyland, Bårgo lähn och sochn belägen. Afmädht åhr 1696 /1965 Helsingfors.

Grew, Francis & de Neergaard, Margrethe 1988: *Shoes and Pattens. Medieval Finds from Excavations in London* 2.

Goubitz, Olaf et al. 2001: *Stepping through Time. Archaeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*. Zwolle.

Groenman-van Waateringe, Willy & Guiran, Anthonie Johannes 1978: Das Leder von Lübeck, Grabung Königstrasse 59. *Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte* 1. 161–173.

Groenman-van Waateringe, W. 1984: *Die Lederfunde aus Haithabu. Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu* 21.

Jäfvert, Ernfrid 1938: Skomode och skotillverkning från medeltiden till våra dagar. *Nordiska museets behandlingar* 10.

Kostet, Juhani 1994: *Cartographia Urbium Fennicum. Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa.* Pieksämäki.

Kurbatov, A.V. 1999: Nasledie M. K. Kargera: Kollektsija kozhanyih predmetov iz raskopok 1957 g. na Verhnem zamke Polotska. *Early Medieval Antiquities of the Northern Rus and its Neighbors.* 100-117.

Nummela, Ilkka 2003: Asutus, pelto ja karja. *Suomen maatalouden historia* 1. 133–158.

Panelius, Olav 1983: Gårdar och gårdsägare i Borgå på 1600- och 1700-talen. *Folklivsstudier* XV.

Pylkkänen, Riitta 1955: *Säätyläispuku*

Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550–1620. SMYA 55.
Schia, Erik 1979: Laermaterialet. *Arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo* 2. 47–58.
Schnack, Christiane 1998: Mittelalterliche Lederfunde aus Schleswig – Futterale, Riemen, Taschen und andere Objekte. Ausgrabung Schild 1971–1975. *Ausgrabungen in Schleswig* 13.
Tammenoksa, U.J. 1926: *Nahkurin käsikirja.* Porvoo.
Tuovinen, Tapani 1989: Nahka. Turun Mätäjärvi. Turun *maakuntamuseon raportteja* 10. 123–142.
Uudenmaan hopeavero ja hopeaveroluettelo v. 1571. (toim. K. Soikkeli) 1912. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
Vilkuna, Anna-Maria 2003: Kruunun maatalous, kuninkaankartanot. *Suomen maatalouden historia* 1. 246–268.
Vons-Comis, Sandra Yolanda 1982: Das Leder von Lübeck, Grabung Heiligen-Geist-Hospital, Koberg 9-11. Lübecker Schriften zur *Archäologie und Kulturgeschichte* 6. 239–250.
Westerström, Bert Axel 1976: Läderanalys. Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. *Archaeologia Lundensia* VII. 218–222.

Digitaaliset lähteet

Atzbach, Rainer 2003. Muutettu 12.3.2003. Medieval and Post medieval Turnshoes from Kempten (Allgäu), Germany. New aspects of Shoemaker technique at about 1500. [Www-dokumentti]. http://www.uni-bamberg.de/~ba5am1/info/shoes.htm.
Harjula, Janne. Henkilökohtaiset sähköpostiviestit 10.3.2005 ja 5.4.2005. Vielä nahkakonsultaatiota. Turku.
Porvoon kaupunki 2005. Kartta. [www-dokumentti]. (Luettu 4.10.2004.) http://map3.centroid.fi/porvoo/map.php

Suulliset tiedonannot

Haggrén, Georg: Keskustelu Porvoon museossa 7.2.2005

Käytetyt lyhenteet

FMU – Finlands Medeltidsurkunder
HY – Helsingin Yliopisto
RHO – Rakennushistorian osasto
SMYA – Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja
TY – Turun Yliopisto
VA – Valtionarkisto

Ilana Rimón
Kulttuurien tutkimuksen laitos, Arkeologia
PL 59, 00014 Helsingin Yliopisto
ilana.rimon@gmail.com

KIRKKOSEMINAARI (I)

Itäsuomalaisen kirkkoarkeologian vaiheita ja tulevaisuudennäkymiä

Ville Laakso

Itä-Suomen keskiajan eräs erityispiirre oli idän ja lännen kirkkojen rinnakkainelo. Läntisestä näkökulmasta aloittaakseni: roomalaiskatolisia kirkkoja oli alueella harvassa. Kivikirkkoja rakennettiin Savossa ja Karjalassa vain Mikkeliin ja Viipuriin – viimeksi mainittuun tosin kolme (Hiekkanen 1994:14, 16–17). Mikkeliin nousi kivestä pelkkä sakasti ja silkka puukirkko rakennettiin Markus Hiekkasen (1994: 251, 255) mukaan Juvalle, Lappeelle, Sääminkiin, Jääskeen, Uudellekirkolle, Muolaaseen ja Kivennavalle.

Savo

Mikkeli eli Savilahti mainitaan kihlakuntana ja pogostana Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa, mutta Jukka Korpelan (2005:57–58) arvion mukaan ensimmäinen varmuudella todettava seurakunta on perustettu vasta 1300-luvulla läntisen kirkon voimin. Pitäjän vanhimpien puukirkkojen sijaintipaikka ei ole tiedossa, mutta ne ovat saattaneet olla myöhemmän kivisakastin kohdalla (Hiekkanen 2003b:242–243).

Mikkelin kivisakasti ajoittuu Hiekkasen (2003b:61) mukaan todennäköisesti 1500-luvun alkuun. Paikalla ei ole tehty arkeologisia tutkimuksia, mutta alueelta on löytynyt ristiretkiaikainen soikea kupurasolki ja mm. keskiaikaisia rahoja (ks. esim. Nousiainen & Lehtinen 1994:16). Kirkko siirtyi muualle jo 1750-luvulla, mutta kivisakariston ympäristöä arvellaan silti myöhemmässä maankäytössä pahasti tuhoutuneeksi (esim. Hiekkanen 2003b:243).

Mikkelistä vuonna 1442 itsenäistyneen Juvan keskiaikaisen puukirkon sijaintipaikkaa ei ole tutkittu. Sen lisäksi on perimätiedon mukainen kappelinpaikka sijainnut saman pitäjän Remojärven kylän Kappelinpellolla. Siellä järjestetyissä kaivauksissa ei löytynyt merkkejä kirkkorakennuksesta (ks. Huurre 1992), mutta eivät tutkimukset kovin laajoja ole olleetkaan.

Savon keskiaikaisista kirkkopitäjistä kolmas ja nuorin oli nykyisen Savonlinnan seudun emäseurakunta Sääminki. Se eriytyi Juvasta vuosien 1484–1510 välisenä aikana (Korpela 2004:191). Seurakunnan kolme vanhinta kirkkoa, kaikki puisia, sijaitsivat Kirkkoniemellä nykyisen Savonlinnan keskustan länsipuolella. Kirkoista viimeinen jäi käytöstä 1870-luvun lopulla (Raunio 2004).

Savonlinnalainen asemakaava-arkkitehti Juhani Raunio on järjestänyt Kirkkoniemellä kaavoitustyöhön liittyen kaivauksia

vuosina 2002–2003, mutta valitettavasti ilman arkeologin mukanaoloa (Raunio 2004). Kaivaukset ovat olleet laajahkoja (yli sata neliömetriä) ja ne paljastivat mm. hiilikerroksia ja kivirakenteita, joista osa tulkittiin vanhimman kirkon perustukseksi. Esinelöytöihin kuuluu mm. sulanutta lasia ja monenlaisia metalliesineitä, joukossa 200–300 rahaa (Raunio 2004; Juhani Raunion suulliset tiedot kirjoittajalle 25.7.2004).

Paikka on nykyisin seurakunnan hoidossa, mutta hautauskäytössä se ei kolmannen kirkon purkamisen jälkeen ole ollut. Maaperässä on epäilemättä edelleen jäljellä runsaasti entisiin kirkkoihin kuuluvia rakenteita ja löytöjä. Mahdollisissa tulevissa tutkimuksissa arkeologin mukanaolo on aivan välttämätöntä.

Viipurin Karjala

Viipurin seurakunta on ilmeisesti perustettu 1300-luvulla ja on siis linnaa nuorempi (esim. Korpela 2005:58). Vanhimpien keskiaikaisten puukirkkojen sijaintipaikka ei ole varmuudella tiedossa, mutta mahdollisesti ne ovat olleet samalla paikalla kuin kivinen kaupunginkirkko 1400-luvulta alkaen (Hiekkanen 2003b: 245–246; Korpela 2004:86).

Viipurissa on kaivauksia järjestetty kaikissa kaupungin kivikirkoissa: dominikaani-, fransiskaani- ja kaupungin kirkossa; työtä ovat tehneet sekä suomalaiset että venäläiset (Hiekkanen 1994:353). Kohteet lienevät nykyisin pahasti tuhoutuneita.

Myös Jääski mainitaan pogostana Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa, mutta on arveltu, että tosiasiassa seurakunta perustettiin vasta myöhemmin 1300-luvulla, lännen kirkon voimin (Korpela 2004:107–108, 111–114, 118–119, 123 ja 2005:58, 64). Kirjallisuuden mukaan (jo Akiander 1868:324) Jääsken keskiaikainen kirkko on sijainnut Kirkonkylässä Vuoksen etelärannalla, mutta kohteesta ei tietääkseni ole arkeologisia havaintoja ennen vuotta 2003. Tuon vuoden kesäkuussa tämän kirjoittajalla oli yhdessä mm. Aleksandr Saksan kanssa mahdollisuus tehdä paikalle maastokäynti (ks. Takala et al. 2003:18).

Tieto kirkon todennäköisestä sijaintialueesta saatiin jääskeläissyntyiseltä Kaija Linnahalmeelta. Paikka vaikutti uskottavalta monestakin syystä: se sopii aiempiin tietoihin, on historiallisen asutuksen kannalta keskeinen ja sijaitsee Jääsken Kirkonkylässä, joka tällä kohdalla ulottuu kapeana kaistaleena Vuoksen rantaan. Läheltä tunnetaan myös jo 1600-luvulla mainittu paikannimi Kirkkoranta (Nissilä 1939:265, nro 265).

Muinaisjäännöksen sijainti uskallettiin maastokäynnin yhteydessä määrittää tarkasti, sillä alueella oli mielestämme yksi kirkonpaikaksi soveltuva kohta ylitse muiden: lähiympäristön ainoa tasaisesta maasta kohoava laakea kumpare (x=6771 49; y=4440 25). Paikka on pari sataa metriä Vuoksen nykyisestä rannasta ja maaperä siellä on hiekkaa. Metsäisellä kumpareella oli tarkastuksen aikaan venäläinen asuinrakennus, mutta kohde voi silti olla kohtuullisesti säilynyt; kirkko siirrettiin parin kilometrin päähän Haikolan kylään jo varhaisessa vaiheessa, vuonna 1612 (siirtymisestä Akiander 1868:324).

Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa pogostana mainittu karjalaispitäjä on myös Äyräpää. Seurakunta mainitaan vuonna 1352 ja varovaisempien arvioiden mukaan se on perustettukin vasta 1300-luvulla, lännen kirkon voimin (Korpela 2004:107–

Jääsken keskiaikaisen kirkon paikka, nuolen osoittamassa metsäsaarekkeessa, kesällä 2003. Kuva on otettu pohjoisesta Vuoksen vastarannalta. Ville Laakso.

108, 111–114 ja 2005:57–58, 64; vrt. esim. Kähönen 1959:156).

Vanhimman kirkon sijaintipaikasta ei ole varmuutta, mutta kait todennäköisimmin se sijaitsi Muolaankylässä Muolaan- ja Äyräpäänjärvien välisellä kannaksella (ks. Kähönen 1959:125, 158–159). Jo 1500-luvulla kirkko lienee kuitenkin sijainnut suurin piirtein samalla paikalla kuin 1900-luvullakin (Kähönen 1959:159). Mahdolliset Muolaan 1900-luvun kirkon kohdalla olleet vanhemmat kirkonjäänteet lienevät täysin tuhoutuneet.

Äyräpäästä erkautuneita keskiaikaisia seurakuntia ovat Kivennapa ja Uusikirkko (alueen seurakuntakehityksestä ks. esim. Hiekkanen 2003a:500–504; Korpela 2004:191). Kivennavan 1400-luvun puukirkko sijaitsi ilmeisesti Kivennavan pappilan lähistöllä, mutta seuraavalla vuosisadalla se oli Hanttulan kylässä (Kähönen 1959:126, 163). Uudenkirkon puukirkko sijaitsi ainakin jo 1500-luvulla Kirkkojärven rannalla, mutta kaikkein vanhin pyhäkkö on saattanut olla muualla (Kähönen 1959:164).

Kaikkiaan kolmen viimeksi mainitun kannakselaispitäjän vanhimmat kirkot ovat tutkimuksellisesta näkökulmasta vielä kovin arvoituksellisia. Tarkan sijainnin selvittäminen olisi tietysti niitä koskevan tutkimuksen ensimmäinen tehtävä.

Lappeen Kauskila

Ainoa tieteellisin menetelmin tutkittu läntisen kirkon alueeseen kuuluva itäsuomalainen puukirkon paikka on Lappeen Kauskilan Kappelinmäki. Kymmenisen kilometriä Lappeenrannan keskustasta etelään sijaitseva ruumiskalmisto on otettu käyttöön ristiretkiajalla ja hautauksia siihen on tehty vielä uudella ajalla. Keskiajalla Kappelinmäki oli nähtävästi koko Lappeen laajan katolisen seurakunnan kirkkomaana.

Ensimmäinen kirjallinen maininta Lappeen roomalaiskatolisesta seurakunnasta on vuodelta 1415. Arviot sen perustamisajankohdasta vaihtelevat 1200-luvulta 1300-luvulle (ks. esim. Hiekkanen 2003a:501–502; Korpela 2005:58). Ensimmäiset tiedot Kappelinmäeltä tavatuista ihmisluista on merkitty muistiin jo 1800-luvun alkupuolella. Kirkkorakennukseen on viitannut ennen kaikkea vahva perimätieto; rakennuksen tarkan paikankin mainitaan olleen tiedossa vielä vuonna 1826 (Akiander 1868:470; Salo 1957).

Lappeen pitäjänkirkon paikka on arvioiden mukaan siirretty Kauskilasta nykyisen Lappeenrannan kaupungin alueelle 1500-luvun puolimaissa, mutta tarkkaa tietoa ajankohdasta ei ole. Siirron ansiosta Kappelinmäki on hyvin säilynyt tutkimuskohde: alue on säästynyt myöhemmältä rakennustoiminnalta.

Ensimmäisiä kaivauksia kalmistossa johti Unto Salo vuonna 1953 (ks. Salo 1957, löytöaineistosta myös Luoto 1996). Sen jälkeen kohdetta on tutkittu vuosina 1997 ja vuosina 1999–2005. Viime vuosien kaivausten järjestäjinä ovat olleet Lappeen kotiseutuyhdistys ja Etelä-Karjalan museo, jälkimmäisessä erityisesti dosentti Jukka Luoto. Tämän kirjoittaja on johtanut kaivauksia seitsemänä viime kesänä.

Kappelinmäen kirkkorakennuksen olemassaolo pystyttiin todentamaan ja sen sijainti paikallistamaan kesän 2001 kaivauksissa. Kenttätöissä löydettiin mm. isokokoisia rautanauloja ja vanhaa ikkunalasia sekä tavattiin niiden yhteydestä rakennuksen kiviperustusta, joka tulkittiin keskiaikaisen puukirkon kivijalaksi (Laakso 2001). Kirkonjäänteen sijaintia tarkennettiin vuoden 2002 kenttätöissä ja varsinainen tutkimuskaivaus järjestettiin 2003 ja 2004.

Kirkonpaikalle avatun kaivausalueen laajuus oli reilut 130 neliömetriä. Pian turpeen alta saatiin esille kivijalka, jonka kohdalta ja sisäpuolelta kaivettiin kulttuurikerrosta noin 20 cm:n syvyydelle. Syvemmällä todettiin olevan runsaasti hautaläikkiä. Kivijalka dokumentoitiin, mutta jätettiin purkamatta; sen kivien yläpinnat ovat nyt maastossa näkyvissä. Kappelinmäki kuuluu Museoviraston hoitokohteisiin.

Kaivauksissa löytyneistä rahoista ja talteen otetuista ajoitusnäytteistä saadaan kirkolle kohtuullisen tarkka ajoitus. Koska aluetta ei ole tutkittu pohjaan saakka, voidaan mahdollisissa tulevissa kaivauksissa saada mm. stratigrafian avulla uuttakin tietoa, esim. tarkennettua rakennuksen ajoitusta. Kauskilan tutkimukset ovat tältä erää siirtymässä analyysi- ja julkaisuvaiheeseen.

Käkisalmen Karjala

Pähkinäsaaren rajalinjan pohjois- ja itäpuoli on aluetta, joka ei taida yleensä tulla mieleen, kun puhutaan suomalaisesta kirkkoarkeologiasta, keskiajan arkeologiasta tai keskiajasta ylipäänsä. Alueesta huomattava osa kuitenkin kuuluu ns. historialliseen Suomeen ja esimerkiksi laaja Pohjois-Karjala on myös nykyrajojen sisällä. Alueella, ennen kaikkea Käkisalmen Karjalassa, vaikutti ortodoksinen uskonto ja karjalainen kulttuuri. Kulttuuripiirille leimallinen kiinteä muinaisjäännös on ns. ortodoksikalmisto. Sellainen näyttää olleen liki kaikissa kylissä.

Ortodoksikalmistoja ei voi pitää puhtaasti kirkollisina kohteina, enkä pohdi niitä tässä

sen enempää. Etelä-Karjalan pohjoisosasta saatujen inventointihavaintojen perusteella niistä joka kolmanteen näyttää kuitenkin liittyvän perimätietoa kirkkorakennuksista – yleensä kyläkappelista eli tsasounasta. Maastohavaintoja kirkon- ja tsasounanpaikoista on saatu mm. Pohjois-Karjalan museon ja Turun yliopiston viime vuosina järjestämissä rautakauden–historiallisen ajan inventoinneissa, mutta kohteista on kaikkiaan inventoitu vasta murto-osa.

Käkisalmen Karjalasta tunnetaan keskiaikaisia (viimeistään vuodelta 1500 olevia) kirjallisia mainintoja ainakin kahdeksasta pitäjänkirkosta ja kymmenestä tsasounasta; 1600-luvun alun tai sitä vanhempia kirjallisia mainintoja on ainakin 43 kirkosta tai kappelista sekä 14 tsasounasta (Kirkinen 1970: liite 4). Käkisalmen läänin kirkkorakennukset olivat muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta puisia – Heikki Kirkisen (1970:229–230) mukaan Laatokan Karjalassa vain Käkisalmessa ja Konevitsan luostarissa mainitaan 1500-luvulla tiilisiä kirkkoja.

Seurakunta- ja kirkkoverkosto oli Viipurin Karjalaa vanhempi ja tiuhempi. Vanhimmat seurakunnat, mm. Käkisalmi, ovat lähdekriittisimpienkin tutkijoiden mukaan jo 1200-luvulta (ks. esim. Korpela 2005:57). Asutuskehityksen perusteella ortodoksisten kirkollisten rakennusten lukumäärä on Käkisalmen Karjalassa ollut suurimmillaan 1600-luvulla. Erityisesti tsasounien määrä on todellisuudessa kirjallisia lähteitä huomattavasti runsaampi.

Suomen nykyrajojen sisällä sijainneista ortodoksisista kirkkorakennuksista on kaksi keskiaikaista asiakirjamainintaa: Ilomantsin pitäjänkirkko ja kiteeläinen tsasouna mainitaan verokirjassa vuonna 1500. Viimeistään 1600-luvun alkuun ajoittuvia tietoja kirkoista tai kappeleista on samalla alueella kaikkiaan kymmenestä kohteesta (ks. Kirkinen 1970: liite 4). Luku on sama kuin Museoviraston muina isjäännösrekisterissä kesällä 2005 olleiden tämänkaltaisten kohteiden määrä, mutta kyse on enimmäkseen eri kohteista.

Jos edellä mainittua kalmistoihin liittyvää perimätietoa on uskominen, on historiallisen Suomen alueella (sis. luovutettu Karjala) arviolta ainakin 150 muinaisjäännökseksi katsottavaa ortodoksista kirkon- ja tsasounanpaikkaa. Näistä nykyrajojen sisällä voi hyvin karkeasti arvioida olevan 40–50 kohdetta (ks. Laakso 2003:31–32, 38).

Käkisalmen Karjalan erityispiirre ovat 13 ortodoksiluostaria (ks. Kirkinen 1970: liite 6). Suurin osa niistä lienee vasta 1500-luvulta, mutta osa on vanhempia. Vain yksi luostarinpaikoista sijaitsee nykyisen Suomen alueella: Joensuun Kuhasalo, jonka paikka on ymmärtääkseni pahasti tuhoutunut.

Kiinnostus luovutetun alueen kirkollisiin kohteisiin ei Venäjällä näytä olevan sen ylenpalttisempaa kuin Suomessakaan. Alueen ainoat venäläiset selkeästi kirkkoarkeologiset tutkimukset on tietääkseni tehty Valamon luostarisaarilla (Spiridonov 1992; Sorokin 2004). Joitakin vaatimattomia yrityksiä kirkollisten kohteiden parissa oli jo suomalaisilla ennen sotia (tutkimushistoriasta ks. Laakso 2003:20–25).

Ainoat ortodoksisen kirkonjäänteen kaivaustutkimukset Suomessa on järjestetty Uukuniemen Papinniemellä kesällä 2003. Pyrkimykseni on palata tuloksiin myöhemmin toisessa yhteydessä.

Se tulevaisuus

Itäsuomalainen kirkkoarkeologia tarvitsee mielestäni vastaisuudessa johdonmukaista ja järjestelmällistä perustutkimusta. Muutamat kohteet tarjoavat erinomaisia kaivausmahdollisuuksia: nykyrajojen sisäpuolisista kohteista olisi esimerkiksi Mikkelin kivisakastin aluetta syytä tutkia. Myös ortodoksiselta puolelta on helppo osoittaa lukuisia arvokkaita tutkimuskohteita, erityisesti 1500- ja 1600-lukujen kirkonpaikoista.

Kaikkein kiireellisin työ olisi kuitenkin ortodoksikalmistojen ja muiden hautapaikkojen inventointi: ne ovat kokemukseni mukaan suuressa tuhoutumisvaarassa ja niitä koskeva keskeinen tietolähde, perimätieto, hupenee vääjäämättä. Samalla tulisivat kätevästi kerätyiksi myös kirkon- ja tsasounanpaikkoja koskevat tiedot. Ilolla olen rekisteröinyt Pohjois-Karjalan maakuntakaavaa koskevan Museoviraston tuoreen lausunnon, jonka mukaan maakunnassa olisi tehtävä erillinen historiallisen ajan kiinteiden muinaisjäännösten inventointi. Tieteellisessä mielessä kalmistoista löytynee esimerkiksi avain Pohjois-Karjalan keskiaikaiseen asutushistoriaan.

Läntisen kirkon kohteiden osalta kaivattaisiin myös perusteellista arkisto- ja maastoselvitystä vanhimpien kirkkojen ja eriasteisten kappelinpaikkojen sijainnista ja kunnosta. Oma tärkeä lukunsa ovat läntisen kirkon alueen muut kuin kirkkorakennuksiin liittyvät historiallisen ajan hautapaikat (ks. erityisesti Ruohonen 2002).

Luovutetun Karjalan erityispiirteenä voidaan pitää sitä, että hyvin monet nuoret – jopa 1900-luvun – kirkonpaikat ovat parasta aikaa arkeologisoitumassa: työ ei tulevilta arkeologipolvilta lopu.

Lähteet

Akiander, Matthias 1868: *Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift.* Helsingfors.

Hiekkanen, Markus 1994: *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 101.

Hiekkanen, Markus 2003a: Viipurin lääni – rautakaudesta keskiaikaan. *Karjalan synty. Viipurin läänin historia* I: 475–504.

Hiekkanen, Markus 2003b: *Suomen kivikirkot keskiajalla.* Keuruu.

Huurre, Matti 1992: Remojärven kappelin jäljillä. *Juvemmalle. Juhlakirja Juvan täyttäessä 550 vuotta:* 20–22.

Kirkinen, Heikki 1970: Karjala idän ja lännen välissä I. *Historiallisia Tutkimuksia* LXXX.

Korpela, Jukka 2004: *Viipurin linnaläänin synty. Viipurin läänin historia* II.

Korpela, Jukka 2005: Kristillisyys Karjalassa ja Itä-Suomessa keskiajalla. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 2005: 54–70.

Kähönen, Ester 1959: *Vanha Äyräpää* I. Helsinki.

Laakso, Ville 2001: Lappeen(rannan) Kauskilan Kappelinmäen tutkimukset ja lähialueiden inventointi. *Museoviesti* 1/2001: 9–12.

Laakso Ville 2003: Kalmistoja, kirkonpaikkoja ja

karjalaista keramiikkaa. Uukuniemen Papinniemi ja muita ortodoksisen kulttuuripiirin arkeologisia kohteita Suomessa. Painamaton lisensiaatintutkimus, Turun yliopisto.

Luoto, Jukka 1996: Lappeen Kauskilan kalmiston tutkimuksen nykytila. *Museoviesti* 1/1996: 21–24.

Nissilä, Viljo 1939: Vuoksen paikannimistö I. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 214.

Nousiainen, Pentti & Lehtinen, Leena 1994: Mikkelin seudun kiinteät muinaisjäännökset. *Kalmistojen kertomaa. Rautakautinen Mikkelin seutu idän ja lännen välissä:* 12–18.

Raunio, Juhani 2004: Säämingin seurakunnan puukirkot. *Menneisyydestä kantautuvat sanat. Säämingin seurakunta 500 vuotta*: 34–69. Jyväskylä.

Ruohonen, Juha 2002: Väliaikaista kaikki on vaan? Historiallisen ajan hautasaaret arkeologisina kohteina. *Muinaistutkija* 4/2002: 32–43.

Salo, Unto 1957: Lappeen Kauskilan varhaiskeskiaikainen kalmisto. *Suomen Museo* 1957: 35–55.

Sorokin, P. E. 2004: Arheologtsheskoje izutshenije Valaamskogo monastyrja. *Valaamski monastyr. Duhovnye traditsii – istorija – kultura:* 89-107. Sankt-Peterburg.

Spiridonov, Andrei M. 1992: Archaeological Data on the Early History of the Valamo (Valaam) Monastery. *Fennoscandia Archaeologica* IX: 93–98.

Takala, Hannu & Laakso, Ville & Sepänmaa, Timo 2003: Arkeologiset tutkimukset Jääsken pitäjässä 2003. Painamaton kenttätyöraportti Lahden kaupunginmuseon arkistossa.

Ville Laakso
vilaakso@utu.fi
Arkeologian oppiaine
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

Keväällä varhaiskristillinen nuortui

– pienen vehmaalaisen kirkon jäännös 1500-luvun lopulta

Jouni Taivainen

Johdanto

Turun yliopiston arkeologian oppiaine suoritti touko-kesäkuussa 2005 Vehmaan Laittisten Kappelmäellä kaivauksia, joiden tarkoituksena oli tutkia vuoden 2002 koekaivauksissa paikannettua kirkonsijaa. Kolmiviikkoiset kaivaukset toteutettiin opetuskaivausten yhteydessä. Tutkimusten rahoittajana oli dosentti Markus Hiekkasen Suomen Akatemian alainen tutkimushanke "Keskiajan kirkko ja kirkonmäki 1200-luvulta 1900-luvulle". Kaivausten päätavoitteena oli saada mahdollisimman paljon tietoa paikalla sijainneen kirkkorakennuksen rakenteista ja iästä. Tämän johdosta paikalle avattiin tasokaivaus, jolla pyrittiin saamaan koko rakennuksen ala kerralla näkyviin.

Tässä artikkelissa ei käsitellä kaivaushavaintoja (Taivainen 2006) kuin, mikä on aiheen kannalta välttämätöntä. Tarkoituksena on esitellä yhteenveto siitä, millainen kirkkorakennus Kappelmäellä on ollut, miten se ajoittuu ja millaiseen ympäristöön se sijoittuu, sekä pohtia kuka tai ketkä ovat rakentamisen takana, miksi kirkko on rakennettu ja miksi hylätty.

Taustaa

Kappelmäki tuli ensimmäistä kertaa arkeologisen tutkimuksen tietoon 1880-luvulla, jolloin Kustaa Killinen talletti tiedon Laittisten ja Lahdingon rajalla kohoavalla mäellä muinoin olleesta kirkosta, josta oli vielä näkyvissä lahoja hirsiä ja aluetta kiertävän rauenneen kiviaidan jäännökset (Killinen 1885, 75).

Vanhassa tutkimuskirjallisuudessa Kappelmäkeä on pidetty yhtenä varhaisista vakka-suomalaisista kirkonpaikoista ajalta, jolloin Vehmaan pitäjänkirkkoa ei vielä ollut rakennettu. Vanhan ajatuskuvion mukaan Vehmaalla olisi ennen 1300-luvun alkupuolta ollut oma kirkkonsa sekä suomalaisella että ruotsalaisella seurakunnalla. Suomalaisen seurakunnan kirkko olisi sijainnut Kappelmäellä ja ruotsalaisen seurakunnan kirkko Lokalahdella (Rinne 1932, 124-125). Markus Hiekkanen on kuitenkin esittänyt hiljattain tästä poikkeavan tulkinnan. Hänen mukaansa vakka-suomalaiset, Rinteen vanhoina pitämät kirkonpaikat, joihin Kappelmäkikin lukeutuu, olisivat nuorempia, kuin Rinne on esittänyt, eivätkä siten kuvastaisi kristinuskon varhaisinta organisoitumista alueella. Ne eivät siis olisikaan 1100-luvulta vaan aikaisintaan sydänkeskiajan lopulla perustettuja. Vakka-Suomessa näitä emäseurakuntansa alaisuudessa toimineita kappelikuntia olisi ollut kuusi; Uudenkirkon Kodjala, Laitilan Soukainen ja Untamala, Mynämäen Hietamäki sekä Vehmaan Laittisten Kappelmäki ja Lokalahti (Hiekkanen 2004, 10). Hiekkasen teorian mukaan Kappelmäki olisi siis ollut Vehmaan seurakunnan kappelikirkko. Käytän

Kuva 1. Yleiskuva kaivausalueesta. Taso 1, etelästä. Maatuneen puuaineksen rajaama kirkkorakennuksen alue erottuu selvästi. Jouni Taivainen.

kuitenkin tässä artikkelissa Kappelmäestä termiä kirkko tai kirkkorakennus.

Kappelmäen iästä ei ennen arkeologisia tutkimuksia ole voitu tehdä kuin arvailuja, sillä toistaiseksi esiin ei ole tullut yhtään paikkaan liittyvää asiakirjamainintaa. Vuoden 2002 koekaivauksissa saatiin kuitenkin varmat todisteet siitä, että Kappelmäellä on ollut sekä kirkkorakennus että hautausmaa (Taivainen 2002). Yhden tuolloin paljastetun haudan maatuneesta arkkulaudasta saatiin ajoitus joka osuu vuosiin 1490 - 1660 cal. AD (Poz-377, 95,4% todennäköisyydellä). Lisäksi vuonna 2002 löydettiin alueelta tarkemmin ajoittamatonta rautakautista asuinpaikka-/kalmistomateriaalia.

Seinät, perustus ja lattia

Vuoden 2005 tutkimuksissa saatiin selville, että Kappelmäen hirsistä salvottu kirkkorakennus on ollut melko pieni, kooltaan noin 6 x 7 metriä (kuva 1). Kirkon itäpäädyn perustus lepäsi maasta korotettuna patsaiden varassa (Hiekkanen 2005). Tähän ratkaisuun on ollut syynä kirkon keskialueen ja itäpäädyn välissä olleet maakivet sekä itään viettävä maaperä. Rakenneratkaisun avulla maakivet oli saatu jäämään lattian alle. Todisteina pystypaalujen käytöstä itäpäädyn korotuksessa ovat molemmista nurkista paljastuneet kivetyt paalunsijat (kuva 2). Perustustapa on yleisesti tunnettu vaihtoehto keskiaikaisten puurakennusten suhteen (Kykyri 2003, 108-111). Lisäksi itäpäädyn molempiin nurkkiin oli rakennuttu ulkopuolinen multapenkki, osin ehkä tukemaan perustusta, osin tuulieristyksen vuoksi lattian alta tulevaa viimaa vastaan (kuva 3). Kaivauksissa saatiin myös todisteita siitä, että alimpien hirsien alla on ollut tuohieristys, minkä tarkoituksena on ollut puurakenteen mätänemisen estäminen tai ainakin hidastaminen.

Isojen maakivien takia kirkossa on siis ollut puulattia. Voi kuitenkin olla mahdollista, että puulattia on ollut vain itäpäädyssä

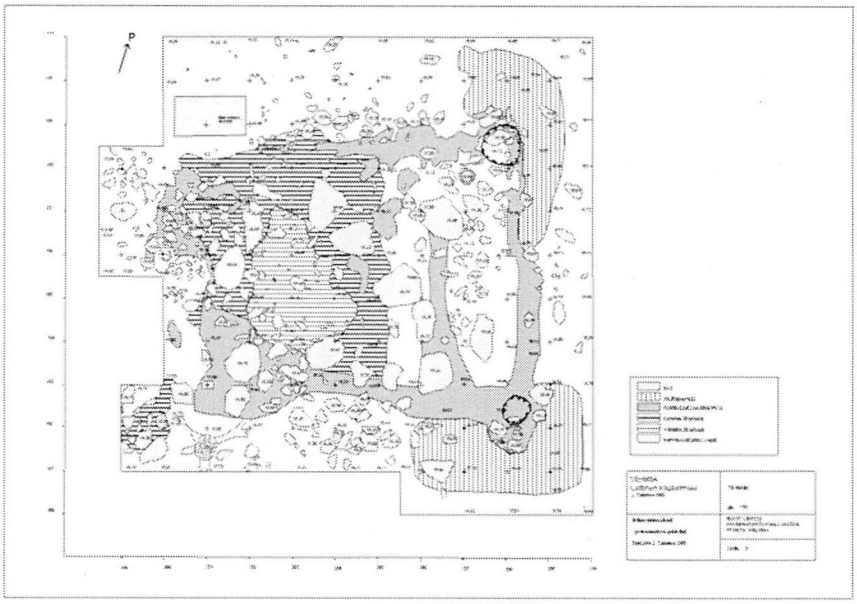

Kuva 2. Tasokartta 1, johon yhdistetty paalunsijat tasokartasta 2. Jouni Taivainen.

tai että itäpäädyn lattia on ollut hieman korkeammalla kuin länsipäädyssä. Samaan tyyliin, kuin joissain keskiaikaisissa kivikirkoissamme on alttarialueen lattiataso muuta ylempänä. Tällaista ratkaisua vaatineeseen rakenteeseen voisi viitata tasokartassa näkyvä etelä- ja pohjoisseinälinjat yhdistävä maatuneen puun alue, joka olisi voinut olla poikittainen lattiakorotusta tukeva hirsi (kuva 2). Maatuman sijainti sopisi hyvin siihen, että sen itäpuolelle jäävät isot kivet olisivat näin jääneet lattian alle.

Ikkunat

Kaivauksissa löytyi melko runsaasti ikkunalasia. Löytöjen perusteella vaikuttaa mahdolliselta, että jokaisella seinällä on ollut ikkuna. Selvimmät keskittymät ovat kuitenkin itä- ja eteläseinien keskellä. Ikkunalasista suurin osa on eri sävyistä vihreää lasia, mutta joukossa on myös parikymmentä kappaletta sinistä lasia, jotka ovat todiste siitä, että jossakin ikkunassa on ollut lasimaalaus, mikä kirkkorakennukseen tietysti hyvin sopiikin. Useissa laseissa on ns. nyrhintäjälkiä, mikä on todiste niiden muotoilussa käytetystä tekniikasta. Ennen timanttiveitsen keksimistä lasi "leikattiin" eli muotoiltiin nyrhimällä erikoistyökalua "krösseliä" käyttäen. Timanttiveitsi alkoi yleistyä 1700-luvun alusta alkaen. Vanha ikkunalasi on aikanaan kiinnitetty toisiinsa lyijypuitteilla, joiden kappaleita kaivauksilta löydettiin myös muutamia. Löydettyjen ikkunalasien joukossa oli lisäksi muutamia palasia, joissa oli lieriöpuhallusmenetelmässä syntyviä poikkileikkaukseltaan pyöreitä reunoja (ks. tarkemmin vanhasta ikkunalasista esim. Haggrén 2000, 86-88).

Ovi ja katto

Rakennuksen länsipäädystä löydettiin ison saranan katkelma, mikä viitannee kirkon oven sijaintiin. Myös kirkkorakennuksen muoto viittaa samaan, sillä länsipäädyssä on muutaman metrin kokoinen ulkonema, joka lienee ollut kirkon eteinen (ks. kuva 2). Vastaavanlainen eteiseksi oletettu rakenne tunnetaan esim. Vanajan seurakuntaan kuuluneesta Rengon puisesta

Kuva 3. Koillisnurkan ulkopuolinen multapenkki. Taso 1, koillisesta. Jouni Taivainen.

kappelista, joka rakennettiin vuosina 1730-31 (Hiekkanen 1993, 81-99). Kappelmäen löytöaineisto ei sen sijaan kerro oikeastaan mitään kirkon kattorakenteista tai katemateriaalista, mutta esim. Markus Hiekkasen mukaan kirkkorakennuksiin tehtiin yleensä niiden arvon mukaisesti paanukatto, joten sellainen on voinut Kappelmäelläkin olla (Hiekkanen 2003, 27). Toinen todennäköinen kattorakenne Hiekkasen mukaan on voinut olla lautakatto (Hiekkanen 2006), jollaisesta löytyy vakka-suomalainen esimerkki Uudenkaupungin ulkosaaristossa sijaitsevasta Putsaaren kappelista, jonka katon tiedetään ennen nykyistä paanukattorakennetta olleen lautakatto (Riska 1959, 127).

Eri kokoisia nauloja kaivauksilla löydettiin parisataa kappaletta. Niiden koot vaihtelevat karkeasti luokiteltuna 1, 2, 3 ja 4 tuuman välillä. Eri pituisilla nauloilla on tietysti ollut oma tehtävänsä. Osa nauloista voi liittyä kirkon seinä- katto- tai lattiarakenteisiin, osa esim. hautauksissa käytettyihin arkkuihin, osa kirkon sisällä olleisiin mahdollisiin kaappeihin, valaisimiin, ovi- ja ikkuna-aukkoihin yms. Mikäli ajatellaan, että Kappelmäen kirkkorakennuksessa olisi ollut paanukatto, niin löydettyjen naulojen lukumäärä pitäisi olla huomattavasti suurempi kuin mitä se oli. On kuitenkin mahdollista, että aikanaan hylätystä kirkosta on yksi ja toinen tarvitseva hakenut mm. nauloja omiin tarpeisiinsa. Tämä selittäisi löydetyn naulamäärän vähäisyyden. Toisaalta naulojen vähäisyys voi viitata em. lautakattorakenteeseen (Hiekkanen 2006).

Hautaukset

Kaivausten aikana kirkon sisäalueelta löytyi maatuneita luun kappaleita sieltä täältä. Yhdestä paikasta löytyi mm. kaksi kalloa. Löydetty luuaines viittaa siihen, että kirkon sisälle on aikanaan tehty useita hautauksia, jolloin vanhemmat luut on uuden hautauksen myötä kaivettu ylös ja hautauksen jälkeen asetettu takaisin lattian alle lähelle maan pintaa. Myös kirkon ulkopuoleltatavattiinmerkkejähautauksista, mm. yksi itä-länsi -suuntainen hautahahmo kirkon pohjoispuolelta. Itä-länsi- suuntaisia hautapainanteiksi tulkittavia painaumia oli havaittavissa kaivausalueen ulkopuolella sekä kirkkorakennuksen itä- että pohjoispuolella. Vuoden 2002 kaivauksissa

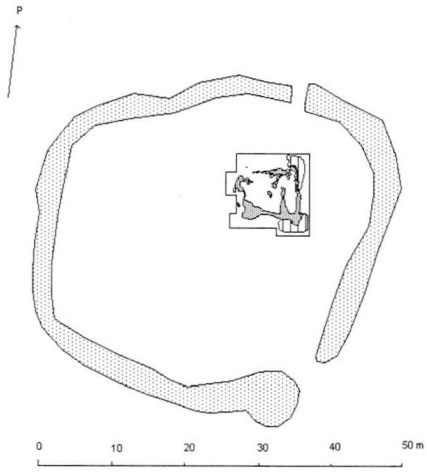

Kuva 4. Yleiskartta tutkimusalueesta. Eteläportin yhteydessä oleva rautakautinen röykkiö erottuu pyöreänä laajentuma kirkkomaata kiertävässä aidassa. Jouni Taivainen.

kirkon eteläseinän ulkopuolelta kaivettiin esiin yhden haudan jalkopää. Ko. hautaus oli noin 60 cm:n eli yhden kyynärän syvyydessä, mikä oli keskiaikana käytössä ollut hautaussyvyys. Tästä haudasta otettiin talteen maatunutta arkkulautaa, josta saatu radiohiiliajoitus ajoittaa sen vuosiin 1490 - 1660 cal. AD (Poz-377, 95,4% todennäköisyydellä).

Kirkkomaan aita ja kirkon sijainti kirkkomaalla

Kappelmäkeä kiertää rauennut kiviaita, jonka korkeus on muutamia kymmeniä senttimetrejä, leveyden ollessa metrinkahden luokkaa. Aita sulkee sisälleen noin 40 x 50 metrin kokoisen kirkkomaan ja vaikuttaa jatkavan kokonsa puolesta keskiaikaista linjaa, sillä varsin monen keskiaikaisen kirkkomaan aidan kokonaismitta on asettunut 200 metrin tienoille (Hiekkanen 2003, 161). Portit sijaitsevat etelässä ja pohjoisessa. Eteläportin länsipielessä on rautakautinen röykkiö, jota on käytetty aitaa rakennettaessa hyväksi (kuva 4). Tähän röykkiöön tehdystä koekuopasta tuli vuoden 2002 tutkimuksissa runsaasti rautakautista materiaalia; mm. keramiikkaa, palanutta luuta, savitiivistettä, savikiekon katkelma, kvartsi-iskoksia ja kivikiekko (Taivainen 2002). Mahdollisesti Kappelmäkeä on aikanaan kiertänyt kiviperustuksen päälle salvottu hirsiaita, jollaisia tunnetaan vielä nykyäänkin Vakka-Suomen alueelta, esimerkkinä mainittakoon Kustavin Vartsalan eli Pyhän Johanneksen kappeli (Riska 1959, 106).

Keskiaikaisille ja uuden ajan alun kirkkomaille kirkko oli useimmiten sijoitettu niin, että eteläpuolella oli eniten ja pohjoispuolella vähiten tilaa. Idässä tilaa oli yleensä enemmän kuin lännessä (Hiekkanen 2003, 161). Kappelmäen tilanne sopii melko hyvin tähän kuvaan, vaikkakin kirkkomaan koko on länteen päin isompi kuin itään päin (kuva 4). Alueen topografia on voinut vaikuttaa tähän. Rinne nimittäin nousee yhä jyrkemmin länteen päin, joten kirkon rakentaminen ylemmäs rinteeseen olisi ollut vaikeaa ja idässä taasen on jo varhain ollut peltoa ja niittyä, jonne kirkkomaata ei ole haluttu jatkaa. Nämä paikalliset tekijät ovat varmaankin osaltaan vaikuttaneet sekä kirkon että kirkkomaan paikan valinnan ja rakentamisen lopulliseen sijaintiin.

Kellot

Kappelmäellä on varmasti ollut kirkonkellot, mutta missä ja millaiset, siihen eivät tutkimukset ole toistaiseksi antaneet vastausta. Mäellä havaittiin jo vuoden 2002 tutkimuksissa kivettyjä paalunsijoja (Taivainen 2002), joista kaksi lähekkäistä kirkon eteläpuolella sijaitsevaa

voisivat teoriassa olla kahden pystypuun varaan rakennetun kellolaitteen jäljiltä. Rakenneratkaisu olisi saman tyyppinen kuin esim. Laitilan Valkon kylässä olevassa kellossa. Kellotapulit eivät kuitenkaan koskaan ole sijainneet kirkkorakennuksen ja aidan välissä vaan joko aidan ulkopuolella tai aidassa kiinni. Kellot ovat voineet olla myös kirkkorakennukseen tehdyssä rakennelmassa, kuten tornissa tai kattoratsastajassa (Hiekkanen 2003, 163).

Rahat

Rahoja kaivauksissa löydettiin yhteensä 26 kpl, joista suuri osa tuli kirkon itäosan alttarialueelta. Rahat on lyöty hopeasta (9kpl) ja kuparista (17 kpl). Kaikki rahat ovat ruotsalaisia ja niiden ikäjakauma on vuodesta 1573 vuoteen 1713. Rahojen arvot vaihtelevat kuudesosa äyristä kahteen äyriin. Löydetyt rahat ovat olleet arvoltaan vähäisiä. Esim. vuonna 1570 sai Ruotsin valtakunnassa ostaa neljällä äyrillä yhden metson ja vuonna 1650 kannullinen maitoa maksoi kymmenen äyriä (Lagerqvist; Nathorst-Böös 2002, 62-70).

Muut löydöt

Muu löytöaineisto oli melko vähäistä. Esim. kirkolliseen käyttöön liittyvää esineistöä ei juuri tullut. Lähinnä sellaiseksi voidaan tulkita kirkon itäpäädyn alttarialueelta löydetyt parikymmentä ohutta vihertävää lasiastian palaa, jotka mahdollisesti ovat ns. tunti- eli tiimalasin palasia (Asplund 2005). Tiimalasin paikka on yleensä ollut saarnatuolissa, koska sillä oli tärkeä merkitys mitattaessa saarnaan kuluvaa aikaa (Hiekkanen 1993, 95). Muutamia henkilökohtaisia esineitä löydöstössä olivat mm. liitupiipun varren katkelma, miesten paidan luinen nappi, pronssinen sormustin sekä puukon teräkatkelma. Selvästi kirkkorakennukseen kuulumatonta löydöstöä olivat rautakautinen keramiikka ja palanut savi, jotka kuuluvat paikalla jo vuonna 2002 havaittuun rautakautiseen kerrostumaan, joka on myöhemmässä kristillisessä hautaustoiminnassa sekoittunut löytöaineistoon. Resentit löydöt olivat vähäisiä ja tulivat pintakerroksista.

Kirkon ikä ja käyttöperiodi

Rahojen ikäjakauman perusteella voidaan arvella, että kirkkoa olisi käytetty noin 150 vuotta. Se on siis saatettu rakentaa vuoden 1570 tienoilla Juhana III:n aikana ja hylätä Isonvihan aikoihin Kaarle XII:n hallituskaudella. Myös vuoden 2002 radiohiiliajoitus sopii hyvin edellä esitettyyn ajanjaksoon. Näin ollen Markus Hiekkasen esittämä teoria siitä, että vakka-suomalaiset ns. vanhat kirkonpaikat olisivatkin aikaisintaan sydänkeskiajan lopulta eivätkä varhaiskeskiaikaisia, kuten Juhani Rinne aikanaan esitti, näyttäisi Kappelmäen tuoreimpien kaivaustulosten valossa varteen otettavalta teorialta.

Kappelmäen ympäristö 1500-luvun lopulla – kuka kirkon rakensi?

Kirkkojen rakentaminen koki laman uskonpuhdistuksen aikoihin, mutta alkoi taas elpymään 1500 –luvun loppua kohti. Merkittävä tekijä tässä kehityksessä oli Juhana III:n kiinnostus kirkkoarkkitehtuuriin, minkä johdosta mm. Turun Pyhän Hengen kirkkoakin alettiin rakentaa. Hänen toimestaan kunnostettiin valtion varoilla myös eräiden linnojen rapistuneita kappeleita ja kunnostettiin luostareiden käytöstä jääneitä kirkkoja (Sinisalo 1980, 48-49). Onko mahdollista, että Kappelmäen kirkon rakentaminen on

jollain tapaa liittynyt Juhana III:n aikaiseen kirkkorakentamisen elpymiseen. Millaisia kyliä olivat Laittinen ja Lahdinko 1500-luvun lopulla?

Vehmaan suurimmat kylät olivat kymmentaloiset Vinkkilä ja Lahdinko. Vinkkilän alueelle oli rakennettu kivikirkko 1400-luvun alkupuolella (Hiekkanen 2003, 36), jonne vierekkäin sijainneista Lahdingosta ja seitsentaloisesta Laittisesta tuli linnuntietä matkaa noin 5 kilometriä ja pellonlaiteita kiertelevää tietä pitkin ehkä kilometrin pari enemmän. Itse asiassa koko Vehmaan pitäjässä ei 1500 –luvun lopulla ollut vastaavaa kahden kylän muodostamaa suurta asutuskeskittymää kuin Laittisissa ja Lahdingossa. Suurin osa Vehmaan kylistä oli 1-3 taloisia (Suomen asutus 1560-luvulla, 4-8).

Hopeaveroluettelon mukaan Vehmaan ylivoimaisesti varakkain kylä oli Vinkkilä. Lahdinko ja Laittinen olivat keskenään lähes tasaveroisina neljänneksi ja viidenneksi varakkaimmat kylät Vehmaan pitäjän 154:n kylän joukossa (Fontell 1892, 54-65). Näyttää siis siltä, että Laittisten ja Lahdingon kyläläiset ovat olleet Vehmaan pitäjässä 1500-luvun lopulla sekä väestön määrän että varallisuuden suhteen kärkipäässä. Kappelmäki sijaitsee näiden kahden kylän rajalla, joten on syytä olettaa, että kirkkorakennus on aikanaan rakennettu juuri näiden kahden kylän toimesta. Ehkä ajatuksena on ollut myöhemmin jopa oman seurakunnan perustaminen, kuten Markus Hiekkanen on esittänyt (Hiekkanen 2005). Kirkko on todennäköisesti rakennettu pääosin omin voimin. Lamasalvosrakentamisen perinne hallittiin maaseudulla (Hiekkanen 2003, 27). Naulat, saranat ja helat syntyivät paikallisenkin sepän pajassa. Lasimestari on sen sijaan tullut muualta, kuten todennäköisesti myös paanumestari. On tietysti mahdollista, että paanujen ja paanukaton teko osattiin omasta takaakin, sillä olihan sen tekoon varmasti perehdytty pitäjän kivikirkon kattamis- ja korjaustöissä. Alueelle tehdyt hautaukset mielestäni osoittavat, että kirkossa on suoritettu kaikkia muitakin kirkollisia toimia. Se on ollut "täyden palvelun talo", vaikkakin pieni sellainen.

Miksi kirkko hylättiin?

Vaikuttaa siltä, että kirkon käyttö olisi lopetettu joskus 1700-luvun alkupuolella. Samoihin aikoihin lopetettiin myös läheisen Mietoisten seurakuntaan kuuluneen Hietamäen kappelin käyttö. Sen käytön loppumiseen vaikutti uuden kirkon rakentaminen Mietoisiin. Laittisten kohdalla asia ei ole ollut samoin, sillä Vinkkilässä sijaitseva kivikirkko oli rakennettu jo 1425-1440 välisenä aikana (Hiekkanen 2003, 36). Todennäköisesti Laittisten ja Lahdingon kyläkirkon hiipumiseen ovat vaikuttaneet monet syyt, joita ovat voineet olla mm. väestön väheneminen ja sodat, joista vähäisin ei varmaankaan ollut Isoviha (kuva 5).

Kirkon käytön loppumisen lopullinen syy jää hämärän peittoon, mutta ainakaan se ei ole ollut kirkon palaminen, sillä mitään merkkejä paikalla olleesta tulipalosta ei kaivauksissa paljastunut. Kirkko on hylkäämisensä jälkeen saanut lahota paikalleen. Aikaa tähän on kulunut 1700 -luvun alkupuolelta 1800-luvun lopulle, eli noin kaksisataa vuotta. Tuona aikana kirkko on hiljalleen rapistunut ja siitä on voitu ottaa yhtä ja toista rakennusainetta monenlaisiin maallisiin tarpeisiin. Hyvässä tapauksessa on mahdollista, että jotakin Kappelmäen kirkollista esineistöä olisi

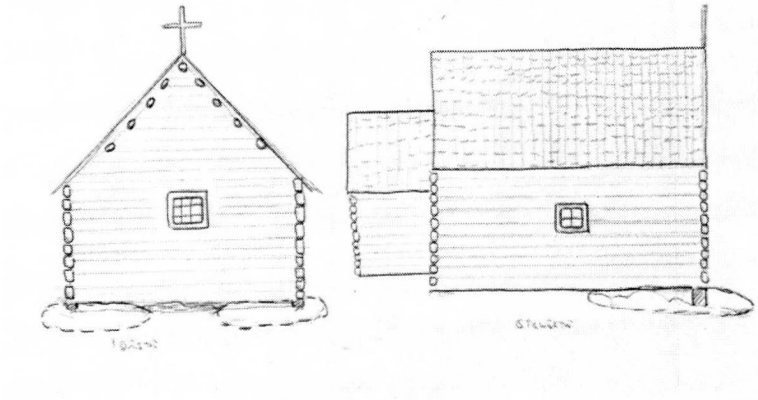

Kuva 5. Yleistävä rekonstruktiopiirros Kappelmäellä sijainneesta kirkosta. Jouni Taivainen.

aikanaan siirretty Vehmaan kivikirkkoon ja että sitä voisi olla säilyneenä vielä nykyisinkin. Vaan sitä emme tiedä.

Kappelmäen kaivaukset toivat runsaasti uutta ja arvokasta tietoa keskiajan ja uuden ajan taitteeseen ajoittuvan puukirkon rakenteista, aiheesta josta on ollut kovin vähän arkeologisin tutkimuksin saatua tietoa. Kappelmäellä olisi kuitenkin vielä runsaasti tutkittavaa. Alueella havaittu rautakautinen kerrostuma ja sen suhde historiallisen ajan kirkon paikkaan on vielä selvittämättä (Taivainen 2003). Tällä hetkellä vaikuttaa kuitenkin siltä, että kyseessä olisi kaksi erillistä aikatasoa. Hautausten lukumäärä ja hautausalueen laajuus on edelleen arvoitus, mutta tähänastisten kaivaushavaintojen perusteella arvelen, että alueella on vähintään kymmeniä hautauksia. Pitäisin tulevaisuuden tärkeimpänä tutkimustoimenpiteenä Kappelmäen suhteen esim. pienenkin tasokaivausalueen avaamista hautausten tutkimiseksi.

Kappelmäen kaivaustulokset antavat osaltaan uutta ajattelemisen aihetta myös suurempaan kysymykseen, mikä liittyy kirkon ja seurakuntien pitkän aikavälin organisoitumiseen alueella aina 1000-luvulta lähtien. Ainakin Kappelmäen tutkimustulos sopii osaltaan hyvin Markus Hiekkasen esittämään teoriaan Vakka-Suomen kirkollisen organisoitumisen vaiheista (Hiekkanen 2004, 8-10). Tiedon lisäämiseksi olisi hienoa, jos tutkimuksia päästäisiin tulevaisuudessa jatkamaan myös muilla vakka-suomalaisilla tunnetuilla, mutta hylätyillä kirkon paikoilla ja kirkkomailla.

Lähteet

Arkistolähteet

Taivainen, Jouni

-2002. Kaivauskertomus Vehmaan Laittisten Kappelmäestä 2002. Museovirasto, rakennushistorian osasto. Helsinki.

-2006. Kaivauskertomus Vehmaan Laittisten Kappelmäestä 2005. Museovirasto, rakennushistorian osasto. Helsinki.

Kirjallisuus

Fontell, A. G. 1892. *Finlands sölfskattsregister af år 1571.* Första häftet: Egentliga Finlands sölfskattsregister.

Haggren, Georg 2000. Sirpaleet särkyneet - tirkistysreikä Laukon kartanon vaiheisiin ja isäntäväen elämään Vesilahden Laukko. Toim. Kari Uotila. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV*. s. 85-91.

Hiekkanen, Markus

-1993. Esihistoria ja kirkon historia. *Rengon historia*. Jyväskylä. s. 21-252.

-1994. The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A systematic Classification and Chronology. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 101*.

-2003. *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Keuruu.

-2004. Keskiajan seurakuntia ja kappelikuntia Vakka-Suomessa. *Tuluskivi 2004. Arkeologian harrastajalehti*. s. 8-10.

Killinen, Kustaa 1885. Muinaisjäännöksiä Vehmaan kihlakunnassa. Helsinki.

Kykyri, Marita 2003. Puurakentaminen Turun kaupungissa. Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. Toim. Seppänen, Liisa. *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* IX. s. 105-120.

Lagerqvist, Lars O; Nathorst-Böös, Ernst 1984. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Femte reviderade upplagan 2002. Uppsala.

Riska, Tove 1959. *Suomen kirkot. Turun arkkihiippakunta, I osa. Vehmaan rovastikunta*.

Sinisalo, Antero 1980. Suomalaisen kirkkoarkkitehtuurin vaiheita. *Suomen kirkot ja kirkkotaide* 1. s. 32-127.

Suomen asutus 1560 –luvulla. Kyläluettelot. *Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja N:o 4*.

Taivainen, Jouni 2003. Vehmaan Laittisten Kappelmäki, pakana-aikaa ja kristinuskoa. *SKAS 3/2003*. s. 3-8.

Suulliset tiedonannot ja kirjeenvaihto

Asplund, Henrik 2005. Kaivauksella suullisesti esitetty ajatus.

Hiekkanen, Markus 2005. Kaivauksilla suullisesti esitetty ajatus.

Hiekkanen, Markus 2006. J. Taivaisen artikkelin käsikirjoitukseen esitetty kommentti.

Lyhenteet

Poz. Poznan radiocarbondating laboratory.

Kiitokset

Markus Hiekkaselle monista neuvoista ja ajatuksista Kappelmäen suhteen, Kristiina Korkeakoski-Väisäselle ja Henrik Asplundille parhaasta mahdollisesta avusta kenttätöissä ja kenttätöiden jälkeen. Vehmaan Rautarakenne Oy:lle ja Vehmaan kotiseutuyhdistykselle avusta kaivausten kenttätöiden käytännön järjestelyissä. Kiitokset myös kaivajille.

Jouni Taivainen
Turun yliopisto.
Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia.
jounitai@dnainternet.net

Aikakausien rajalla
- Liedon Ristinpellon hautausmaa

Tiina Jäkärä

Venyvä rautakausi

Varsinais-Suomen ruumishautakalmistoja tarkastellessa näyttää usein siltä etteivät 1100- ja 1200-luvut kohtaa toisiaan; käytännössä kaikki esineistö rautakauden lopun kalmistoissa tulkitaan nuorimmillaankin "ristiretkiaikaiseksi". Tämä taas puolestaan aiheuttaa rautakauden lopun venymisen (ajoittamisesta kts. Sarvas 1971). Selkeämmin keskiaikaan liittyvät löydöt tulevat myös pääosin toisenlaisista kohteista (asuinpaikat, linnat, kirkot).

Vastaavanlaisia ajoituksellisia ongelmia tunnetaan lähialueiltammekin. Lena Thunmark-Nylén on käsitellyt vikingatiden-termin varsin venyvää käyttöä Ruotsissa. Vaikka viikinkiajan katsotaankin Ruotsissa päättyvän vuosikymmenien 1050/60 paikkeilla, sijoitetaan tätä selvästi nuorempia löytöjä esimerkiksi "nuorimmalle viikinkiajalle", "myöhäiselle 1000-luvulle" tai "ylimenoajalle". Vaikka esim. rahalöydöt osaltaan todistavat esineistön kuulumisen jopa 1100-luvun puolelle ja siten keskiajalle, antaa esineistön "esihistoriallinen luonne" kuitenkin "luvan" edelleen ajoittaa ne viikinkiajalle (kts. erit. Thunmark-Nylén 1992; 1995).

Hautojen raha-ajoituksissakin on omat ongelmansa. Ajoitukseksi ei voida olettaa muuta kuin se, että hauta on tehty nuorimman rahan ensimmäisen lyöntivuoden jälkeen; emme voi tietää rahan kiertoaikaa ennen sen joutumista hautaan. Rahojen kiertoajat ovat voineet olla hyvinkin pitkiä; ei ole mitenkään tavatonta, että esimerkiksi naisen helminauhassa koruina olleet rahat ovat hautaan joutuessaan olleet pitkälti toista sataa vuotta vanhoja. Tästä tunnetaan esimerkkejä mm. Euran Luistarista (Lehtosalo-Hilander 1982a, 42). Numismaattisessa tutkimuksessa on todettu kiertoon tulleiden rahojen määrän vähentyneen 1000-luvun puolivälissä. Tästä johtuen rahojen kiertoaika piteni (Talvio 2002, 116, 126).

Tutkimus on myös tuonut esiin tapauksia, joissa hautaan on laitettu huomattavasti hautausajankohtaa vanhempia esineitä. Jo aiemmin tunnettu esimerkki on Nousiaisten Myllymäen naisen hauta 7/1935, joka sisälsi riipusrahana käytetyn ruotsalaisen brakteaatin ajalta 1167-1196 (Talvio 2002, 172). Tämän lisäksi haudassa olleen tuohiaskin jäänteistä löytyi viikinkiajan lopulta periytyvät puhkonainen, ristinmuotoinen riipus sekä linturiipus (Sarvas 1971, 58-59). Uudempi esimerkki on Turun Kirkkomäen kalmistosta. Haudan 26 esineistöön kuului gotlantilainen eläinpääsolki 800-luvulta, vaikka muut ajoitukselliset seikat viittaavat haudan kuuluvan todennäköisesti 1100-luvulle (Riikonen 2005, 237).

Uusien 14C-ajoitusten kautta on saatu tuloksia, jotka osaltaan yhdistävät 1100- ja 1200-lukuja kalmistoissa. Tästä ovat esimerkkinä mm. Liedon Ristinpellon uudet 14C-ajoitukset [1]. Radiohiiliajoitukseen ja ajoitettavaan materiaaliin liittyy siihenkin

ongelmia. Eräs keskustelua herättänyt seikka on merellisen elinympäristön vaikutus ajoitustuloksiin (esim. luiden ajoittaminen; mm. Arneborg et al. 1999). Edempänä mainittavien kalibroitujen (OxCal 3.5) ajoitustulosten yhteydessä esitetään todennäköisin jakso, jolle näyte ajoittuu.

Kappeli vai kellotapuli?

Liedon Ristinpellon voidaan katsoa edustavan jo paremminkin hautausmaata kuin rautakauden kalmistoa (mm. Cleve 1952; Purhonen 1998, 137). Haudat sijaitsivat ahtaasti, kuin rajatulla alueella. Paikoitellen hautoja oli jopa 3-4 kerroksessa. Yleensä rautakautisista kalmistoista hautojen tiheä päällekkäisyys puuttuu, mikä viittaa myös jonkinlaiseen hautojen merkitsemiseen. Tilan rajaaminen kristillisillä hautausmailla aiheutti ennen pitkää sen, että uusia hautoja tehtiin vanhempien päälle. Kristilliseen hautausmaahan kuitenkin kuului olennaisesti rajaaminen; pyhitetty alue erotettiin ympäristöstään. Skandinaviassa on havaittu rajaamista paitsi aidoilla, myös ojilla (Nilsson 1989, 126-127; Kieffer-Olsen 1993, 156). Liedon Ristinpellossa näkyy vieläkin kiviaidan jäänteitä; täysin varmasti aidan ikää ei tiedetä.

Alueelta havaittiin lisäksi jonkinlaisen rakenteen jäännöksiä. Nils Cleve esitti omiin kaivaushavaintoihinsa perustuen, että Ristinpellossa olisi ollut kellotapuli, joka rakennettiin 1100-luvun puoliväliin mennessä (Cleve 1952, 165). Tulkintaan vaikutti epäilemättä Helmer Salmon aiemmin tekemä tulkinta Nousiaisten Myllymäen kalmiston kellotapulista. Cleven mielestä kirkkorakennuksen ollessa kyseessä tulisi siinä olla myös erillinen kuori, kuten Skandinavian varhaisissa kirkoissa on todettu olleen; myös kaivausmuistiinpanoista käy ilmi hänen pohtineen kuorin mahdollisuutta (Cleve 1949-50, 1952, 161; kts. Hiekkanen 2002, 21; Cinthio 2002). Vaikka varmoja jälkiä kuoriin viittaavista seinälinjoista ei kaivauksissa löytynytkään, mainitsee Cleve maan olleen huomattavan tummaa rakenteen itäpuolella (Cleve 1952, 161). Ristinpellon rakenteen itäsivustan ulkopuolella oli lisäksi haudoista tyhjä vyöhyke. Vaikuttaa mahdolliselta, että rakennus on ulottunut siellä kiveyksiä edemmäs.

Ristinpellon noin 7x7 m kokoisen rakenteen jäänteet voidaan ehkä tulkita myös toisin. Vehmaan Laittisten Kappelmäellä tutkittiin keväällä 2005 noin 6x7 m kokoisen kappelin jäänteitä. Sen itäseinän kulmauksissa paljastuivat paalunsijoihin kuuluneet kiveykset. Jäänteen ajoitus on vielä avoin, mutta paikalla lienee ollut kappeli ainakin jo 1500-luvun lopulla (Taivainen 2005, 8-9). Ristinpellossa havaitut paalunsijat voivat siis liittyä muunkinlaiseen rakenteeseen kuin pystypaaluiseen kellotapuliin. Ehkä kyseessä on ollut varhopatsasrakenne? Mainittakoon kuitenkin, että esim. Turun kaupungin kaivauksissa paljastuneissa keskiaikaisissa rakennusjäänteissä kyseinen rakennustapa on varsin harvinainen (Kykyri 2003, 108). Lähes neliömäinen kappelin pohjakaava havaittiin myös Dragsfjärdin Kyrksundetissa, jossa C. O. Nordman paljasti jo vuonna 1939 kevyen kiviperustuksen, jonka koko oli noin 8x9 metriä (Nordman 1940, 15). Myöhemmissä kaivauksissa 1990-luvulla kappelin paikalla havaittiin puunjäänteitä, muttei paalunsijoja. Mahdolliseen kellotapuliin liittyväksi on tulkittu muutamien kivien

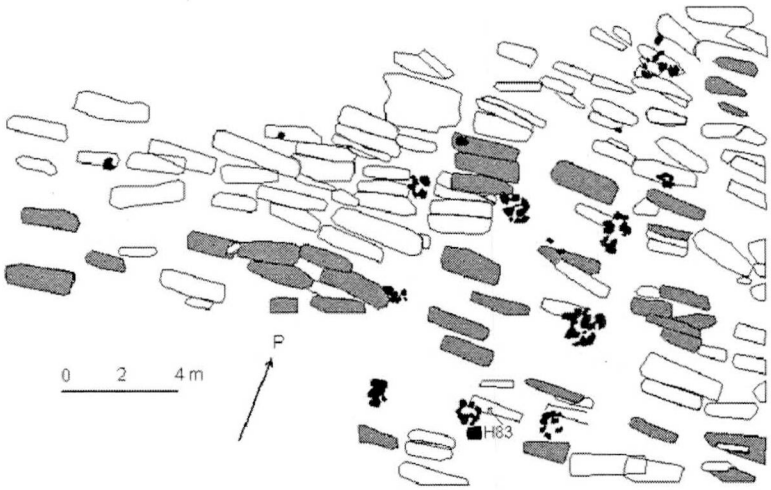

Kuva 1. Ristinpellon haudat ja rakenteen kiveykset. Tummennetuissa haudoissa hiiltä täytemaassa. Kartan pohjana: N. Cleve 1950.

muodostama 2x2 m kokoinen neliö kappelin luoteispuolella (Nordman 1940, 18).

Ristinpellon rakenteen sisäpuolen harva hautatiheys voi olla myös ajoituksellinen seikka. Siellä sijaitsevat haudat näyttäisivät syntyneen joko ennen tai jälkeen rakenteen olemassaolon. Hiili haudan täytemaassa viittaa rakenteen palon jälkeiseen aikaan. Kirkollisten rakennusten sisäpuolelle hautaamista pyrittiin aluksi Pohjoismaissakin välttämään; vasta 1200-luvun kuluessa alettiin kirkoista myöntää yhä enemmän hautapaikkoja muillekin kuin vain esim. kirkon palveluksessa oleville (Kieffer-Olsen 1993, 93-94). Runsas hautamäärä esimerkiksi Dragsfjärdin Kyrksundetin kappelin alla kertoo paikan pitkästä käyttöiästä, se oli käytössä vuoteen 1637 asti, jolloin uusi kirkko rakennettiin nykyiselle paikalleen. Raha-ajoituksen perusteella Kyrksundetin kappeli ajoittuu aikaisintaan 1300-luvun lopulle (Jäkärä 1995, 8. Rahojen määritys Tuukka Talvio). Alimmassa hautakerroksessa oli vain kaksi hautaa (Jäkärä 1996). Myös Koroisten kirkon perustusten sisällä näkyy hautausten yleistyminen kirkoissa 1200- ja 1300-lukujen kuluessa (Rinne 1900-02; Jäkärä 2000, 58-60).

Viitteitä Ristinpellon rakenteen ajoittumisesta saamme myös 14C-ajoituksen kautta. Hauta 83 sijaitsi rakenteen sisäpuolella, osittain siihen kuuluneen paalunsijakiveyksen alla ja näyttäisi näin syntyneen ennen rakennetta. Hauta ajoittui todennäköisimmin 1100- ja 1200-lukujen vaihteeseen (860+30BP). Suurimmassa osassa näissä sisäpuolen haudoissa oli hiiltä, eli ne olisivat syntyneet vasta rakenteen palon jälkeen. Tämän perusteella rakenne syntyi ehkä aikaisintaan joskus 1100-luvun lopulla, minkä jälkeen hautausten määrä kasvoi sen ympärillä, muttei sisällä. Vasta rakenteen tuhoutumisen jälkeen hautauksia tehtiin myös sen sisäpuoliselle alueelle.

Pukuhautaus – vanhassa vara parempi ?

Ajoituksellisessa mielessä voi olla harhaanjohtavaa kiinnittää huomio pelkästään haudan tekstiili- ja esinelöytöjen esittämään "rautakautiseen luonteeseen".

Kuva 2. Käärinliinoihin kiedottu vainaja lasketaan hautaan. Kalkkimaalaus 1400-luvun lopulta, Lenan kirkko, Uplanti. Lähde: Cinthio 2002, 221.

Ristinpellosta saatiin osoitus siitä, että hautausmaan käyttö ulottuu 1200-luvulle. Alueen pohjoisosassa olevasta haudasta 132 saatiin ajoitus 765+30BP. Cleve löysi kyseisestä naisen haudasta olkapäillä olleet pronssiset pukuneulat, joten vainaja oli haudattu puvussaan. Vainajan kallon alta löydettiin lisäksi päänauhan jäänteinä pronssispiraaleja ja kudottua nauhaa. Ristinpellosta ja aiemmin Turun Kirkkomäeltä saatujen ajoitusten perusteella näemme, että pukuhautaus jatkui hyvin todennäköisesti Varsinais-Suomessa vielä ainakin 1200-luvun alkupuolella; tämä myös varmistaa tiettyjen kalmistojen käytön ulottuneen 1200-luvulle (Kirkkomäki; kts. Riikonen 2003, 19). Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös Perniön Yliskylän ja Raision Ihalan kalmistoista (Jäkärä 2006, tulossa).

Miksi hautaamista vainajien omissa asuissa jatkettiin vielä näinkin myöhään? Entä "keskiaikainen" hautaustapa käärinliinassa ja ilman arkkua? Vanhaan tapaan hautaamista on helpompi ymmärtää, kun tarkastelee kirkon kantaa sieluun 1100-luvun lopulla ja osin vielä seuraavan vuosisadan alussa. Vallitsi erilaisia käsityksiä siitä, missä sielu oli ennen lopullista määränpäätään. Vasta 1200-luvun puolivälissä ns. kiirastuliopista tuli virallinen (Daniell 1997, 178). Tähän käsitykseen kuului, että vainajan oloon kiirastulessa voitiin konkreettisesti vaikuttaa rukouksin ja messuin. Vähitellen hautaaminen muuttui aiempaa yhtenäisemmäksi. Esimerkiksi Ulvilan Liikistön ja Turun Koroisten haudat edustavat jo tätä 1200-luvulla alkanutta kehitystä ja vastaavat paremmin käsitystämme "keskiaikaisesta" hautaamisesta (mm. Jäkärä 2000, 2003, 2004, 2005). Näidenkään hautausmaiden kohdalla ei kuitenkaan voida puhua täysin esineettömästä hautauksesta; Koroisissa vainajan mukaan oli vielä laitettu mm. kirves (Rinne 1900-02). Edes osittain vanhaan tapaan hautaamalla haluttiin todennäköisesti varmistaa vainajan matka tuonpuoleiseen. Pelkkään käärinliinaan verhottu vainaja on ehkä ollut liian radikaali muutos.

Ristinpellon ajoitukset on tehty osana dosentti Markus Hiekkasen johtamaa ja Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta "Keskiajan kirkko ja kirkonmäki pitäjäyhteisön uskonnollisena ja maallisen hallinnon keskuksena 1200-luvulta 1900-luvulle"

Lähteet

Painamattomat lähteet

Cleve, Nils 1949-50. Lieto, Ristinpelto. Kaivausraportti ja kaivauspäiväkirja Museoviraston

arkeologian osaston topografisessa arkistossa.
Jäkärä, Tiina 1995. Dragsfjärd (ent. Hiittinen), Kyrksundet. Tutkimukset kappelialueella-osaraportti. Museovirasto, rakennushistorian arkisto.
Jäkärä, Tiina 1996. Dragsfjärd (ent. Hiittinen), Kyrksundet. Tutkimukset kappelialueella-osaraportti. Museovirasto, rakennushistorian arkisto.
Rinne, Juhani 1900-02. Turku, Koroinen. Kaivausmuistiinpanot ja kartat Museoviraston historian ja rakennushistorian osastojen arkistot.
Salmo, Helmer 1937. Nousiainen, Myllymäki. Kaivausraportti Museoviraston arkeologian osaston topografisessa arkistossa.

Kirjallisuus

Arneborg, Jette et al. 1999: Change of diet of the Greenland Vikings determined from staple carbon isotope analysis and 14C dating of their bones. *Radiocarbon, Vol* 41, Nr 2.
Cinthio, Maria 2002. *De första stadsborna. Medeltida gravar och människor i Lund.* Stockholm.
Cleve, Nils 1952: En kyrkogård från korstågstiden. *Corolla Archaeologica in honorem C. A. Nordman.* Helsinki.
Hiekkanen, Markus 2002: Kirkkorakennukset ja keskiajan yhteiskunta. *Kirkko kulttuurin kantajana.* Toim. N. Lempa.
Jäkärä, Tiina 2000: Armställningar från tre finska medeltida begravningsplatser – Koroinen i Åbo, Kirkkailabacken i Hollola och Liikistö i Ulfsby. *META-medeltidsarkeologisk tidskrift* 3/2000. Lund.
Jäkärä, Tiina 2003. Paluu Ulvilan Liikistöön – uusien tutkimusten satoa. *SKAS* 2/2003.
Jäkärä, Tiina 2004. Ett minne från medeltiden – Likis i Ulfsby socken. *Hikuin.* In print.
Jäkärä, Tiina 2005. A case re-opened: Liikistö – the predecessor of medieval Ulvila town. Arts and Crafts in Medieval Rural Environment. *Ruralia* VI. In print.
Kykyri, Marita 2003: Puurakentaminen Turun kaupungissa. *Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan. AMAF* IX. Toim. L. Seppänen. Turku.
Kieffer-Olsen, Jakob 1993: Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark. *Udgivet af Afd. för Middelalder-arkeologi og Middelalder-arkeologisk Nyhedsbrev.* Århus.
Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa 1982: Luistari I. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 82:1-3. Helsinki.
Nilsson, Bertil 1989: De sepulturis. Gravrätten i Corpus Iuris Canonici och i medeltida nordisk lagstiftning. *Bibliotheca Theologiae Practicae* 44. Stockholm.
Nordman, C. O. 1940: Medeltidskyrkogården i Hitis.- *Finskt Museum* 1939.
Riikonen, Jaana 2003: Kalmistotutkimusta Koroisten kupeessa. *Koroinen eläväksi. Koroinen-seminaari 7.-8.4.2001. Turun maakuntamuseo, raportteja* 19.

Riikonen, Jaana 2005. Kirkkomäen gotlantilainen miniä. *Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle.* Vantaa.

Sarvas, Pekka 1971: Ristiretkiajan ajoituskysymyksiä. *Suomen museo* 1971.

Taivainen, Jouni 2005: Kirkkoarkeologiaa Vehmaalla. *Arkeologia NYT* 4/2005.

Talvio, Tuukka 2002: *Coins and coin finds in Finland AD 800-1200. Iskos* 12. Vammala.

Thunmark-Nylén, Lena 1991: Vikingatid eller medeltid? Om datering av gotländska gravfynd. *Tor* 23.

Thunmark-Nylén, Lena 1995: Churchyard Finds from Gotland (11th-12th centuries). *Archaeology East and West of the Baltic. Thesis and papers in archaeology N. S. a* 7.

Tiina Jäkärä
Arkeologia
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
tiijak@utu.fi

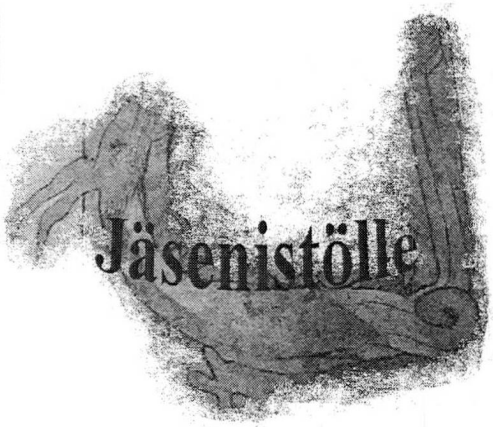

I kyrkor – på höggravfält

Föreningens vårutflykt till Åland 20-22.4.2006

Eva Ahl

Dag 1: I Åbolands skärgård

Ett trettiotal förväntansfulla medlemmar hade bänkat sig i bussen för avfärd från Åbo morgonen den 20 april. Utflyktsmålet denna gång var Åbolands skärgård och Åland. Första anhalt var **Pargas,** där vi från bussfönstret kunde spana ut över kalkbrottet och lyssna till Markus Hiekkanens utförliga guidning. Det intressanta med området är att kalken här är prekampbrisk, dvs. inte av organiskt ursprung, vilket är fallet på Åland, Gotland och i Estland. Knut Drake har identifierat kalksten från Pargas i bl.a. Åbo domkyrka. Pargaskalk har även använts till Henriksmonumentet i Nousis och i S:t Olofs konvent i Åbo. Första uppgifter om kalkbränning härstammar från 1600-talet, men den industriella utvinningen inleddes först på 1900-talet. Pargas är även viktigt i forskningshistoriskt avseende, emedan Emil Nervander med unga studeranden (däribland Albert Edelfelt) hade även Magerstad som ett av målen under sin antikvariska resa 1871.

I Nagu intog vi en efterlängtat varm fisksoppa med smakliga karelska piroger som tilltugg. Men före lunchen hann vi även bekanta oss med **Nagu** medeltida kyrka under Hiekkanens ledning – i tätt snöfall! I likhet med hur det var i Viborg ifjol, tycks en dag av snöfall numera tillhöra vårutflyktens program för att öka spänningen i hur resan utfaller... Men inne i kyrkan kunde vi ostört bekanta oss med dess historia. Kyrkan härrör från 1440-60-talet och har valvmålningar från samma tid. Målningarna har dock fått följeslagare under 1600-talet i form av avbildningar av dygderna. Under resan kunde vi ett flertal gånger se denna "stratigrafi" och kontinuitet i bruket av kyrkorummet. Från denna kyrka har även insamlats glasmålningar föreställande bl.a. S:t Erik och S:t Olof, som numera finns i Finlands nationalmuseum. Två ursprungliga målningar finns dock kvar: två små romber i blått och rött längst uppe i fönstret ovanför altaret. Verkligt kuriöst var att se tegelansiktet (föreställande byggmästaren), som möter en medeltida besökare vid södra ingången. Ett dylikt finns även i Korpo kyrka, som var vårt nästa resmål, men det är beläget högt uppe på västtornets fasad. Detta och många andra drag sammanlänkar dessa två

Korpo medeltida kyrka sedd från väst i snöfall. Eva Ahl 2006.

kyrkor. Då Nagu kyrka var treskeppigt var denna kyrka enskeppig, men antagligen planerats till tvåskeppig. Målningarna här var ännu mer frapperande i sin "primitiva" utformning: ett stort antal skepp, människogestalter, fåglar och t.o.m. en räv i västtornet. Liksom i Nagu kyrka, utförde Anna-Lisa Stigell restaureringsarbeten och forskning här på 1950-talet.

På kvällen var vi framme på Kökar i regnigt väder. Bronsåldersboplatsen i Otterböte kunde tänkas ha fallit utanför vår förenings intressesfär, men besöket var mer än väl motiverat tack vare sin ryktbarhet. Hiekkanen redogjorde för platsen och dess forskningshistoria: platsen har inte utgrävts sedan 1950-talet. På basen av fynden har Kenneth Gustafsson i slutet av 1990-talet skrivit sin doktorsavhandling om Otterböte och tolkat boplatsen som ett möjligt säljägarläger – jägarnas ursprung torde vara centraleuropeiskt. Terttu Lempiäinen kunde på plats ge ett utomordentligt inslag angående växtresternas andel i tolkningen av området. Det dimmiga vädret gav ett gott intryck i hur situationen kunde ha tett sig på platsen för ett par tusen år sedan: på boplatsens sydsida gav berget ett perfekt skydd mot Östersjöstormar. Resenärerna kunde mättade av information, men kanske även lättat, söka sig tillbaka till hotell Brudhälls värme och väntande middag.

Dag 2: Kökar, Jomala och Borgboda

Den soliga morgonen på Kökar var blåsig, vilket inte minskade det stora intryck vi fick vid vårt besök vid franciskanerkonventets ruiner på Hamnö. Den ståtliga vitkalkade kyrkan är från 1780-talet, men byggd utanpå klosterkyrkans rester. Konventsbyggnaderna har utforskats sedan 1860-talet under ledning av K. A. Bomansson – en ung Reinhold Hausen deltog i utgrävningarna, berättade Eva Ahl. En spännande aspekt erbjöd Visa Immonen, då han redogjorde för ett konstigt fynd uppe på klockstapelns spira: i ett par hundra år hade spiran prytts av skål- och fotdelarna av en medeltida silverkalk. Hiekkanen förklarade att byggnaderna även utforskades aktivt på 1920- och 1930-talen av Ilkka Kronqvist, men sedan slumrade till 1970-talet, då den nu täckta källaren utforskades. Inne i källaren

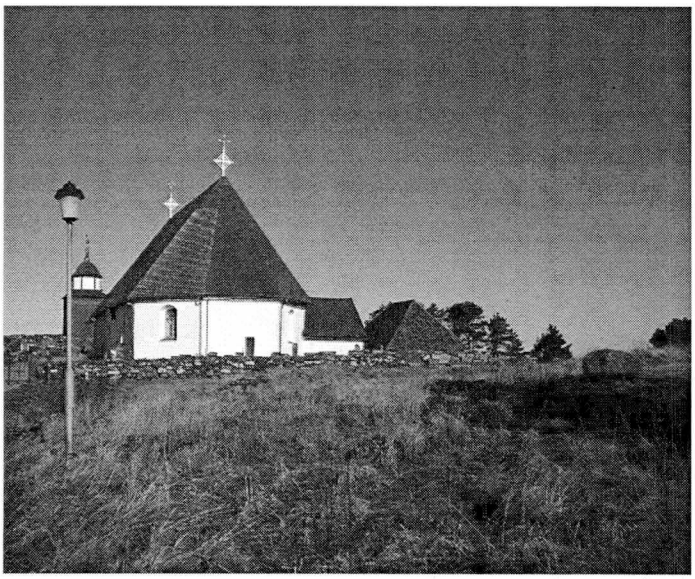

Hamnö kyrka är från 1700-talet, men byggd ovanpå resterna av den medeltida klosterkyrkan. Norr om kyrkan ligger resterna av vad som tolkats till konventets refektorium samt en källargrund, som numera inretts till kapell. Söder om kyrkan finns även husgrunder, som Kenneth Gustafsson utforskat under 1900-talets två sista decennier. Foto från öst. Eva Ahl 2006.

inreddes ett Franciskuskapell, som faktiskt fick besök av moderna bröder år 1979. Då lades även en minnesplakett inne i kyrkan till minne av den kändaste gestalten i det medeltida konventet, broder Stephanus Laurentii, som blev provinsialminister men begravdes hemma på Kökar. Trots att konventet nämns första gången 1472 och med all sannolikhet tidigast stammar från medlet av 1400-talet är Kökar redan tillsammans med bl.a. Lemböte i det s.k. Danska itinerariet. Sedan 1982 har Kenneth Gustafsson grävt ut byggnadsresterna till konventet, och han har även tillsammans med Hiekkanen undersökt byggnadsrester på kyrkans södra sida. Bodde här folk som sysslade med fiske redan innan konventet anlades, eller lockade konventet mera folk till platsen? Denna fråga har fortfarande inte ett rakt svar, fast såväl historiker som arkeologer har dryftat frågan i snart 150 års tid. Så intressant var alltså detta besök att gruppen slutligen fick bråttom att lämna platsen för att ta sig till färjan.

Efter landstigning i Långnäs gick färden via Lemland med anhalt vid en kiosk för proviantering – vikten av mat för att upprätthålla uppmärksamhetsnivån är odiskutabel. Då vi rundade Lumparns vattenfyllda meteoritkrater fick vi i bussen höra Lempiäinens allmänbildande utläggningar om Ålands säregna växtlighet och om arkeofyter samt pollenanalyser på området. Det var märkligt att höra att det inte tagits så mycket makrofossilprover på Åland som definitivt vore önskvärt – här finns alltså utmaningar för forskningen!

Via Önningeby, där den kända konstnärskolonin vistades på 1800-1900-talet, körde vi vidare till Jomala kyrka. Ahl guidade det intressanta området runt kyrkan, som grävts ut sedan början av 1900-talet. Prästgården har antagligen legat öster om kyrkan innan den flyttade till sin nuvarande plats, ca 1 km söderut. Sydost om kyrkan finns ytterligare ett husgrundskomplex, som utforskats i olika skeden – senast av Olle Hörförs 1987-90. Matts Dreijer ansåg att anläggning 147 (en välbevarad källare, som nu skyddats med ett tak), kunde ha varit en s.k. kastalgrund. Hans långtgående teorier hävdade t.o.m. att området kunde ha varit säte för en dansk jarl! Hörfors dementerade dock denna tes i sin forskning. Men faktum kvarstår att källaren byggts på slutet av 1200-talet, dvs. i sin första fas är

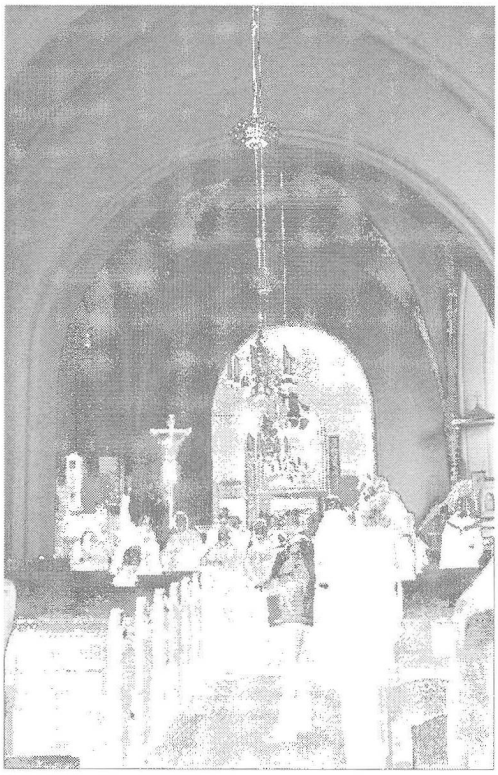

Resenärerna bekantar sig under Hiekkanens ledning med Jomala kyrka. Östdelen av kyrkan är dock ombyggd på 1800-talet, men i övrigt anses detta vara Finlands äldsta kyrkobyggnad. Eva Ahl 2006.

samtida med kyrkan! Kyrkan S:t Olof är enligt Hiekkanens Finlands äldsta, och den var även magnifik att besöka med sina målningar i romansk stil i skeppet. Tyvärr byggdes kyrkan ut på 1800-talet, varför den östra delen av kyrkan är så gott som totalförstörd. Även här finns dock outforskade delar: sakristian. Men den är belägen på sydsidan under det nuvarande Julius Sundblom-monumentet så kanske den även så förblir ...

Färden fortsatte i strålande solsken mot Saltvik och Borgboda fornborg. Här fick vi även vår beskärda del motion genom att klättra upp till den fantastiska utsikten. I området är det så att säga tätt om gravfält, och med all sannolikhet därför även boplatser från järnåldern! Anna Wickholm redogjorde i korthet för Ålands järnålder och betonade det faktum, att endast ett fåtal av alla gravfält är utforskade: Ella Kivikoski utförde sina kända grävningar på Långsängsbacken och Stenhagen i Sund samt Kvarnbacken i Saltvik. I Saltvik kunde vi ta ett varv med bussen på området runt kyrkan, och konstatera att bruket och missbruket (?) av historia här är starkt närvarande: Dreijer lät placera en minnessten över Ansgar (eftersom Åland enligt honom var Birka!) vid kyrkan, och i närheten har under de senaste åren firats Vikingamarknad med hallbyggnad och allt. Det var verkligen ett rödkindat gäng som slutligen styrde mot Mariehamn och hotell Savoy.

Dag 3: Sund med omnejd

Solen hade knappt stigit över takkrönet när resenärerna intog en rejäl frukost för att i god tid bege sig till de sista resmålen innan hemfärden. Vi började med ett snabbt besök i Bomarsunds fästning – eller i vad som återstår av huvudfästet. Hiekkanen poängterade att största delen av byggnadsresterna av staden Skarpans, som anlades i anslutning till denna ryska 1800-talsfästning, fortfarande är nästan outforskade och endast ytligt inventerade. Lempiäinen kunde igen ge en fördjupande inblick i fästningens liv genom att berätta om växtligheten, som har ryska inslag i likhet med motsvarande områden i Fredrikshamn, Villmanstrand och på Sveaborg.

Eftersom Sunds kyrka var låst, kunde vi ta endast en snabb blick på kyrkans yttre innan det vankades kaffe och Ålandspannkaka på kaféet vid Jan Karlsgården. Även utanför Sunds kyrka kunde Lempiäinen ge intressant information gällande

växtligheten och såväl kulturbundna som vilda växter speciella för Åland. Vid Kastelholm berättade Lempiäinen, som forskat i makroprover tagna härifrån av Milton Nuñez, om vad som var speciellt för bygden – t.ex. att Finlands enda bevarade förhistoriska bröd hittats av Kivikoski på det närbelägna Långsängsbackens gravfält. Trots att vi inte kunde ta oss in i borgen, räckte det väl att lyssna till Päivi Luppis och Anna-Maria Vilkunas utläggningar om borgens anläggning och historia. Det börjar bli allt viktigare inom forskning att ta hänsyn till hela områdets socioekonomiska beskaffenhet, förutom det politiska ramverket.

Efter Kastelholm tog vi oss tillbaka till Sund, som blev vår sista anhalt på öarna, och tog en titt på kyrkan även inifrån. Hiekkanen gjorde en sista lysande uppvisning för den lyckliga församlingen: kyrkan är Ålands största och speciell på många sätt, eftersom både kalkstenspelarna, kalkmålningarna och ringkorset hänvisar till Gotland omkring år 1300. Det maginifka, nästan fem meter höga krucifixet, konserverades i slutet av 1990-talet och utforskades av Åsa Ringbom. Hon konstaterade att det var ett ringkors av gotländskt ursprung. Det hängde tidigare på nordväggen, men har nu flyttats på paradplats vid den första pelaren närmast altaret. Vid denna plats stod länge under 1900-talet det s.k. Sundskorset, som numera flyttats längst bort i Västtornet (detta kors påstod Dreijer ha varit biskop Unnis gravkors, vilket skulle ha stött hans tes om att Birka låg på Åland – av ristningarna på korset kan dock mycket litet fås fram). I den tvåskeppiga kyrkan finns även ett mycket vackert medeltida altarskåp, som sedermera fått en altartavla som tillbyggnad på 1600-talet. Om kontinuitet, "en lång medeltid",

Vår reseledare i gott sällskap på Borgboda fornborg? Eva Ahl 2006.

vittnar kanske även orgelläktarens skrank: efter Melanchton och Luther står även S:t Henrik avbildad, som ett led i Finlands kristna historia och som en legitimation för apostolisk succession?

Gruppen begav sig slutligen mycket motvilligt av mot bussen för att åka den sista snutten söderut mot Mariehamn och Vikingbåten. En kort avstickare kunde göras till Ålands museum, för att resenärerna skulle ha möjlighet att införskaffa efterlängtade souvenirer men framförallt mångsidig, ny litteratur m.m. Resan tillbaka till fastlandet kunde spenderas i ivrig diskussion om, eller i begrundan över, alla fina intryck föreningens resa kunde erbjuda denna vår. Arrangörerna är värda ett enormt tack även denna gång!

Eva Ahl, FM
eva.ahl@helsinki.fi

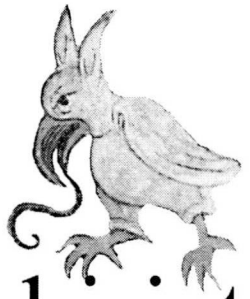

kirjat

Kristinuskon tie Suomeen

Knut Drake

Unto Salo: Kristilliset kuvat, symbolit ja ornamentit Suomen rautakauden löydöissä. *Satakunta. Kotiseutututkimuksia XXII. Pyhän Henrikin muisto. Seminaarista Emil Cedercreutzin museossa ja kulttuurikeskuksessa 8.-9.2002. Seminaarijulkaisu.* Kokemäki.

Suomen kirkon asiakirjoihin perustuva historia alkaa vuonna 1229, jolloin maastamme löytyi sekä hiippakunta, tuomiokirkko että piispa. Vuonna 1234 päivätystä paavin kirjeestä tiedämme, että kyseinen piispa oli nimeltään Thomas ja että hänen apulaisenaan toimi Wilhelm-niminen kappalainen. Nimistä päätellen molemmat hengenmiehet olivat englantilaisia lähetystyöntekijöitä. Vuonna 1229 piispanistuin sijaitsi kaiketi Nousiaisissa, josta se jossain vaiheessa siirtyi Räntämäkeen ja sieltä edelleen Turkuun, missä uusi tuomiokirkko vihittiin vuonna 1300.

Keskiaikana oli hiippakuntien kunniaasiana löytää ikiomat pyhimykset tuomiokirkkojensa suojelijoiksi. Näin nostettiin epämääräisin perustein Svean kuningas Erik Jedvardsson Uppsalan arkkihiippakunnan pääpyhimykseksi ja tätä esimerkkiä seuraten tehtiin Kalannin ja Satakunnan maakunnissa toimineesta lähetystyöntekijästä Henrikistä Turun piispanistuimen taivaallinen suojelija. Henrikistä ei ole olemassa muuta uskottavaa tietoa, kuin että hänet 1100-luvun keskivaiheella mahdollisesti on haudattu Nousiaisiin, mutta 1200-luvun loppuun mennessä hänestä sepitettiin sopivan tuntuinen pyhimyslegenda. Näin luotiin nuorelle Suomen kirkolle arvokkaan tuntuinen menneisyys.

Maallisen hallinnon suhteen Turun hiippakunnan alue oli keskiaikana jaettu useisiin linnalääneihin, jotka 1500-luvulla yhdistettiin herttuakunnaksi. Tällekin kokonaisuudelle pyrittiin luomaan oma menneisyytensä varsinkin sen jälkeen, kun siitä tuli autonominen valtio vuonna 1809. Loisteliaan historian rakentamisen tarve tuli vielä suuremmaksi vuoden 1917 jälkeen. Tutkijoiden tehtävänä oli nyt luoda merkittävä menneisyys uudelle valtakunnalle. Tällöin Jalmari Jaakkola otti asiakseen Suomen keskiajan historian luomisen. Syvällisempää lähdekritiikkiä välttäen hän loi mahtavan kuvan maamme varhaishistoriasta.

Jaakkola oli perin juurin satakuntalainen ja korosti mielellään kotimaakuntansa

merkitystä Suomen kristillistymisen historian suhteen. Monet pyhään Henrikiin liittyvät tarinat ovat Satakunnasta kotoisin ja monia kristinuskoon viittaavia muinaisesineitä on löytynyt Etelä-Satakunnan ja muinaisen Kalannin alueelta. Eläkevuosinaan on professori Unto Salo, Jaakkolan työn jatkajana, paneutunut maamme kristillistymisen historiaan arkeologian kannalta. Tutkimustensa tuloksia hän esittää Satakunnan Historiallisen Seuran äskettäin ilmestyneessä julkaisussa. Kirjoituksen lähtökohtana on ollut seminaariesitelmä, josta julkaisemiseen mennessä on paisunut 350 sivua käsittävä teos.

Oppineisuutensa ja esihistoriallisen aineiston syvällisen tuntemuksensa avulla Salo on kerännyt tiedot kaikista tähän saakka löydetyistä muinaisesineistä, joilla hänen mielestään on yhteys kristinuskoon. Siihen kuuluvat tietenkin krusifiksit sekä kaulassa kannettavat ristit ja riipukset, joiden koristeaiheina on selviä kristillisiä kuvia tai symboleja, kuten pyhä Maria tai kirjaimet A ja Ω. Tämän lisäksi teoksessa mainitaan kaikki ne esineet, jotka muotonsa tai koristeidensa puolesta mahdollisesti sisältävät kristillistä symboliikkaa. Salon käsityksen mukaan esimerkiksi Kristus-viinipuu-symboli esiintyy Saltvikin puhkoriipuksessa ja hannunvaakuna Kokemäen Hyytin Kirkkovainionmäen soljessa, jotka molemmat ajoitetaan merovinkiaikaan. Vanhin löytynyt Kristusta esittävä kuva esintyy Nastolan Vehkosillan noin vuoteen 800 ajoitetussa ketjunkantimessa.

Jokaisen kuva- ja koristeaiheen kohdalla Salo osoittaa, miten ja missä asianomainen muoto on syntynyt ja minkälaista symboliikkaa se sisältää. Useat kuva-aiheet ovat peräisin myöhäisantiikin Roomasta tai Ravennasta, joka merovinkiaikana toimi roomalaisen ja bysanttilaisen taidekulttuurin sulatusuunina. Monessa tapauksessa nämä aiheet ovat saapuneet Suomeen itäisen kulttuurialueen kautta. Tämän tosiasian Salo yhdistää siihen vanhastaan tunnettuun havaintoon, että jotkut kristinuskoon liittyvät sanat, kuten pappi, risti ja pakana ovat ilmeisesti 800-luvulla muinaisvenäjänkielen välityksellä tulleet suomenkieleen. Käsityksensä hän tiivistää (s. 319-320) seuraaviin loppusanoihin: ”Täten siis muinaisvenäläiset kristilliset lainasanat ja niihin liittyvät kristillisperäiset korut todistavat, ymmärtääkseni kiistattomasti, että kristinusko juurtui Suomeen syvästi ja yleisesti vuoden 800 tienoilla ja organisoitui ilmeisesti paikoin myös seurakunniksi. Nämä jatkoivat toimintaansa 800- ja 900-luvun ajan, mutta alkoivat syrjäytyä Rooman kirkon tieltä, kun tämä ilmeisesti 1000-luvulta lähtien alkoi Muinais-Kalannista ja Satakunnasta käsin rakentaa organisaatiotaan Suomeen.”

Tämä on mielenkiintoinen ajatusrakennelma, mutta pahasti ristiriidassa tämän hetken vakavasti otettavan historiantutkimuksen kanssa. Sen mukaan lainasanojen tulo suomenkieleen ei kerro mitään kristinuskon tulosta maahan vaan siitä, että tietoja uudesta opista on tullut Suomeen ja että siihen liittyville uusille käsitteille oli keksittävä sanoja. Koska tieto uudesta jumalasta oli tullut venäjänkielisten kauppiaiden välityksellä, oli luonnollista, että sen palvomiseen kuuluvia sanojakin lainattiin heiltä. Mistään käännytystoiminnasta ei ole voinut olla kysymys. Venäjällä kristillinen kirkko vakiintui 900-luvulla Kiovassa, mutta Novgorodiin perustettiin hiippakunta vasta 1000-luvulla. Pohjoisen Venäjän

kristillistyminen eteni hitaasti. Karjalaan ruvettiin seurakuntia perustamaan 1300-luvulla ja siellä käännytystyö jatkui vielä pitkään keskiajan jälkeen.

Ajanlaskumme alusta lähtien on Rooman valtakunnan ja sen raunioille syntyneiden maiden esineistöä levinnyt Suomeen. Viikinkiaikana avautui tärkeä idän ja lännen välinen kauppatie, joka hipaisi Suomen etelärannikkoa. Molemmilta suunnilta maahamme saapui silloin kristillistä muotokieltä sisältäviä esineitä. Tämä ei voi tarkoittaa, että esineiden vastaanottajat olisivat olleet kristittyjä. "Ristiriipuksen kaulaansa pukenut polyteistinen animisti on voinut kutsua itsensä kristityksi", mutta tämä ei tarkoittanut, että hän olisi ollut kirkon jäsen (Korpela 2005 s. 58). Kristinuskon omaksuminen edellytti kasteen ottamista, kirkon rakentamista ja papin johtaman seurakunnan perustamista. Hautaustavan muuttuminen ei sinänsä kerro mitään ihmisten ajatusmaailmasta, vaan käännytyksestä voidaan puhua vasta, kun tiedetään, että kirkkoja on ruvettu rakentamaan. Vanhimmat tuntemamme puukirkkojen jäännökset ovat löytyneet Nousiaisten Nummelta ja Räntämäen Koroisista ja ne voidaan ilmeisesti ajoittaa 1200-luvun alkupuolelle (Hiekkanen 2003 s. 26).

Pyhästä Henrikistä kertovan legendan lisäksi löytyy toinenkin kertomus, joka viittaa siihen, että kristinusko olisi juurtunut Suomeen jo 1100-luvun puolella. Liivinmaan kronikassa kerrotaan, että tietty "Petrus Kakuwalde de Vinlandia" vuonna 1215 toimi lähetyssaarnaajana Liivinmaalla. Hän on ensimmäinen tuntemamme suomalainen pappi, mutta arvoitukseksi jää, miksi hän on lähtenyt virolaisia ja liiviläisiä käännyttämään eikä ole tyytynyt toimimaan pelkästään oman hiippakunnan puitteissa (Krötzl 2005 s. 34).

Muinaislöytöjen ja keskiaikaisten kertomusten perusteella voimme olettaa että läntiseen Suomeen on jo 1100-luvun puolessa välissä, kenties kristittyjen maahanmuuttajien toimesta, perustettu joitakin seurakuntia. Asian varmistamiseksi tarvittaisiin kuitenkin arkeologisia todisteita näin varhaisista kirkoista. Unto Salon kokoamasta arvokkaasta tutkimusmateriaalista ei tähän ole apua, mutta siitä voi olla hyötyä, kun selvitetään, miten Suomen kansa usean vuosisadan aikana on oppinut tuntemaan tulossa olevan uuden uskonnon symbolikieltä.

Kirjallisuus

Hiekkanen. Markus 2003: *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Helsinki.

Korpela, Jukka 2005: Kristillisyys Karjalassa ja Itä-Suomessa keskiajalla. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 95: 2005.*

Krötzl, Christian 2005: Miekan vai saarnan voimalla? Kristiuskon tulosta Suomeen ja Itämeren alueelle. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 95: 2005.*

Fil. dr. Knut Drake
Rätiälänkatu 20 C 21, 20810 Turku
knut.drake@abo.fi

SKAS hakee nuoria ja vetreitä keskiajan arkeologeja

kirjoittamaan artikkelikokoelmaa

Syksyllä 2007 järjestetään Pariisissa kansainvälisesti merkittävä keskiajan tutkimuksen konferenssi "Medieval Europe". Sen teemana on "Eurooppa liikkeessä" (Europe en mouvement). Edellisen kerran konferenssi järjestettiin Baselissa vuonna 2002, jolloin siihen osallistui suuri joukko suomalaisia. Tilaisuus oli menestys, ja suomalainen tutkimus sai runsaasti huomiota osakseen.

Vuoden 2007 konferenssia varten Suomen Keskiajan Arkeologian Seura julkaisee kirjan, jossa nuoret tutkijat esittelevät englanniksi omia tutkimusteemojaan. Kirja on käyntikortti, jota voidaan myydä tai jakaa suomalaisesta tutkimuksesta kiinnostuneille.

SKAS pyytää teokseen artikkeleita keskiajan arkeologian aktiivisilta, valmistumassa olevilta perusopiskelijoilta, jatko-opiskelijoilta tai vastikään väitelleiltä tutkijoilta. Seura toivoo kirjoittajien kuuluvan seuran jäsenistöön. Artikkeleiden on määrä esitellä tutkimusten teoreettisia ja metodisia lähtökohtia tai uusia tutkimustuloksia. Vaikka lopullisia tuloksia esitteleviä artikkeleita otetaan mielellään vastaan, oleellisempaa on tuoreiden ja lupaavien ajatusten sekä näkökulmien tuominen esiin. Artikkeleiden ei toivota kuitenkaan olevan tutkimussuunnitelmien toisintoja.

Tekstit asetetaan SKAS:n asiantuntijaverkoston kautta varttuneiden tutkijoiden arviointiin, joten kirjasta muodostuu referee-teos.

Tarjotut artikkelit on laadittava englanniksi, mutta SKAS suorittaa tekstien kielentarkastuksen ennen niiden painamista.

Halukkaita pyydetään lähettämään elokuun ensimmäiseen päivään mennessä (1.8.2006) 2-3 liuskan mittainen tiivistelmä suunnitellusta artikkelista. Tiivistelmien perusteella valikoidaan julkaistavat artikkelit ja annetaan ensimmäisen asiantuntijalausunnot.

Lopulliset artikkelit on määrä jättää vuoden 2006 loppuun mennessä (31.12.2006). Niiden maksimipituus on noin 15 liuskaa. Kokoelma painetaan vuoden 2007 keväällä.

Teoksen kokoamista koordinoivat Ulrika Rosendahl (ulrika.rosendahl@helsinki), Mia Lempiäinen (mialem@utu.fi) ja Visa Immonen (vialim@utu.fi). Tiivistelmät toimitetaan heille, ja he myös vastaavat mahdollisiin kysymyksiin.

Vesistöjen arkeologiaa

SKASin syyskokous ja seminaari
Hämeen linnassa perjantaina 17.11.2006

Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkelogi i Finland ry

Hyvää kesää!

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto) tai sähköpostitse seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu on 18 € vuodessa, opiskelijoilta 12 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 20 €. Irtonumerohinta on 5 €.

Osoitteenmuutokset pyydetään tekemään seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa **http://org.utu.fi**

Puheenjohtaja:
Kari Uotila
p. 050-528 7360
kari.uotila@utu.fi
kari.uotila@kolumbus.fi

Varapuheenjohtaja:
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi

Sihteeri:
Mia Lempiäinen
p. 0400-539279
mialem@utu.fi

Rahastonhoitaja:
Hanna-Leena Salminen
p. 050-5845222
hanna-leena.salminen@utu.fi

ISSN 1455-0334

DIGIPAINO
Turun yliopisto 2006

.GB50 PRESS M

SKAS C/O ARKEOLOGIA • HENRIKINKATU 2 • 20014 TURUN YLIOPISTO